

Grammar series -1

Learn to read and write
saṁskṛtam
uccāraṇam
and
devanāgarī lipi

A compilation

By

Swamini Svātmabodhananda Sarasvatī

student and disciple of

Swami Dayananda Sarasvatī, Arsha Vidya Gurukulam

For a hard copy or the soft copy of this compilation please contact:

Swamini Svatmabodhananda Saraswati

2B, Kubera Sampat

5/2, 18th Cross Road

Malleshwaram

Bangalore – 560 055

Email: svatmabodha@yahoo.co.in

Any part of the mannual may be reproduced or copied, stored in retrieval system, or transmitted by any means – electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise with or without the permission of the compiler and used for teaching and self-learning.

Guru purnima

July 22nd, 2013

ॐ

या वर्ण-पद-वाक्यार्थ-गद्य-पद्य-स्वरूपिणी ।

वाचि नर्तयतु क्षिप्रं मेधां देवी सरस्वती ॥

yā varṇa-pada-vākyaārtha-gadya-padya-svarūpiṇī ।

vāci nartayatu kṣipraṁ medhāṁ devī sarasvatī ॥

Dedicated

to all my ācāryas

who taught me

saṁskṛtam

ॐ

With the blessings of Pujya Swami Dayananda Saraswati

गुह्यागमार्थतन्मन्त्रसाधनाद्बोधनादपि । शिवादिदेवरूपत्वाद्वरुरित्यभिधीयते ॥
प्रकृतैस्संस्कृतैश्चैव गद्यपद्याक्षरैस्तथा । देशभाषादिभिः शिष्यं बोधयेत्स गुरुःस्मृतः॥

Contents

Why this compilation?

Section 1

Opening prayers

Māheśvara sūtrāṇi

Śikṣā, Phonetics

Section 2

Sanskrit Alphabets varṇamālā

Writing practice of letters

Vowels

Consonants

Writing practice of consonants with vowels-स्वरयुक्त अक्षराणि

Reading exercises

Section 3

Conjunct consonants - संयुक्त अक्षराणि

Section 4

Sanskrit numerals - सङ्ख्या

Word list- more reading practice

Inspirations

Why this compilation?

This Sanskrit teaching tool has been designed to teach Sanskrit for beginners it is meant to be a teaching manual for the teachers and self-learning manual as well for beginners. With two decades of exposure to teaching the English speaking people and the non-resident Indians I found that it is easy to learn Sanskrit by people who have been exposed to thinking in any one of the Indian languages but not so with the others who have no exposure. The teaching of the Sanskrit language involves a systematic approach. The structure of the language and its nuances has to be taught systematically for a beginner. So this compilation would be helpful for teaching the English speaking people and online teaching. The aim is to make the learner familiar with the sounds, articulation and the script. By the end of the study, the student will be able to read and write words and simple sentences. Since the intention is to teach reading and writing, the meanings of words are not given.

This is a class room material which was created for the purpose of online teaching through skype covering 60 hours of teaching sessions.

Your feed back is welcome for the improvisation of the book.

Swamini Svabodhananda saraswati

Section 1

प्रार्थना श्लोकाः

Opening prayers

ॐ नमः श्रीशब्दब्रह्मात्मने श्री नटराजराजाय नमः ।

Oṃ namaḥ śrīśabdabrahmātmāne śrī naṭrājarājāya namaḥ ।

ॐ नमः श्रीशब्दविद्या सम्प्रदाय कर्तृभ्यो नमो महद्भ्यो नमो गुरुभ्यः ।

*Oṃ namaḥ śrīśabdavidyā saṁpradāya kartṛbhyo namo mahadbhyo
namo gurubhyaḥ ।*

वागर्थाविव सम्पृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये ।

vāgarthāviva saṁpṛktau vāgarthapratipattaye

जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ ॥

jagataḥ pitarau vande pārvatīparameśvarau ॥1॥

येनाक्षरसमाम्नायम् अधिगम्य महेश्वरात् ।

yenākṣara-samāmnāyam adhigamya maheśvarāt

कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥

kṛtsnaṁ vyākaraṇaṁ proktaṁ tasmai pāṇinaye namaḥ ॥2॥

येन धौता गिरः पुंसां विमलैः शब्दवारिभिः ।

yena dhautā girāḥ puṁsāṁ vimalaiḥ śabdavāribhiḥ ।

तमश्चाज्ञानजं भिन्नं तस्मै पाणिनये नमः ॥

tamaścājñānajaṁ bhinnaṁ tasmai pāṇinaye namaḥ ॥3॥

वाक्यकारं वररुचिं भाष्यकारं पतञ्जलिम् ।

vākayakāraṁ vararuciṁ bhāṣyakāraṁ patañjalim ।

पाणिनिं सूत्रकारञ्च प्रणतोऽस्मि मुनित्रयम् ॥

pāṇiniṁ sūtrakāraṁca praṇato'smi munitrayam ॥4॥

माहेश्वर सूत्राणि *māheśvara sūtras*

ॐ नमः पाणिनि-कात्यायन-पतञ्जलिभ्यो मुनिभ्यो महद्भ्यो गुरुभ्यः ।

Oṃ namaḥ pāṇini-kātyāyana-patañjalibhyo munibhyo mahadbhyo gurubhyaḥ ।

अ इ उ ण् । *a i u ṇ ।*

ऋ लृ क् । *ṛ ḷ k ।*

ए ओ ङ् । *e o ṅ ।*

ऐ औ च् । *ai au c ।*

ह य व र ट् । *ha ya va ra ṭ ।*

ल ण् । *la ṇ ।*

ज म ङ ण न म् । *ña ma ṅ ṇa na m ।*

झ भ ज् । *jha bha ñ ।*

घ ढ ध ष् । *gha ḍha dha ṣ ।*

ज ब ग ड द श् । *ja ba ga ḍa da ś ।*

ख फ छ ठ थ च ट त व् । *kha pha cha ṭha tha ca ṭa ta v ।*

क प य् । *ka pa y ।*

श ष स र् । *śa ṣa sa r ।*

ह ल् । *ha l ।*

इति माहेश्वराणि सूत्राणि । *iti māheśvarāṇi sūtrāṇi ।*

māheśvara sūtrāṇi

- The alphabet, it will be seen, is divided into 14 sections by Paṇini. They are called *śivasūtrāṇi* or *māheśvara sūtrāṇi* or the *sūtras* revealed by Lord *Śiva*.
- Each *sūtra* ends with an indicatory consonant letter called 'इत्' 'it' *varṇa* - e.g. ण्, ṇ, क्, k, इ, ṇ, which is not to be counted among the letters of the alphabet as a part of the *sūtras*.
- They are indicatory letters introduced with a definite purpose. As soon as this is achieved they are dropped when actually enumerating the group. The purpose is that they enable the grammarians to express several letters or groups of letters in a very convenient and condensed form.
- For any letter, with the following 'इत्' 'it' added to it is not only expressive of itself but of all letters that intervene between it and this 'इत्' 'it'. E.g. अण् *aṇ* means अ *a* इ *i* उ *u*; इक् *ik* means इ *i* उ *u* ऋ *r* ॠ *ṛ* in the *sūtras*.
- Each of these significant terms is technically called *pratyāhāra*. The main purpose of the *sūtra* has been in forming the *pratyāhāra* indicating briefly groups of letters for specific rules of grammar and for ease of pronunciation of the *sūtra*.

शिक्षा – Śikṣā, Phonetics

This is a compilation from various talks on Upaniṣads by Pujya Sri Swami Dayananda Sarasvati _ *Māṇḍūkya* and *Taittirīya*.

Śikṣā, is *veda aṅga*, is phonetics, an ancillary study for the understanding of the *Vedas*. Phonetics is important because it deals with the science of pronunciation of *varṇas*, letters. A *lipi*, script is different from sound. A letter that is called script, which is purely a drawing – ‘a’ is a drawing. It has nothing to do with what you pronounce. *Śabda*, sound, a word is purely what is heard, while what is written is only a symbol for that sound. The sound is *varṇa*, letter. A *varṇa* is not what is written; it is what is spoken. Language is spoken and not what is written. The script is a symbol on which you superimpose the sound, which is why the script can be different. Different alphabetical scripts are used for particular sound in different languages. Sanskrit is *bhāṣa*, a language and the script is *Devanāgarī lipi*.

In Sanskrit once you have learnt how to pronounce a *varṇa*, a letter, an *akṣara*, a syllable, and then you can read and write. You spell the word exactly as you pronounce it. They are phonetically correct. Pronunciation is very important in the study of the *Veda* or Sanskrit language; if it is not proper the meaning will become different.

In English you require to learn two skills – one is how to write a word and the other how to pronounce that word. There is a double responsibility, which is why many people have spelling problem or pronunciation problem. You spell the word differently from the way you pronounce it. In all languages you find they write one thing and say something else. That is

why English is every persons language. Each one has got his own or her own English.

Sanskrit language is connected to *Veda*. *śikṣā* means *śikṣyate anayā iti*, by this method it is pronounced and it is taught; *varṇa uccāraṇa lakṣaṇam* - the definition of the pronunciation of letters. How? *akuhavisarjanīyānām kaṇṭaḥ....* We have these sentences in Sanskrit grammar. The whole language is based upon this system of all the nuances in phonetics. All the fine tuning is done to produce a given *varṇa*, a letter. How do all the letters originate and come to manifest outside? The whole human voice acoustics called phonetics is covered by *śikṣā*. It is just human voice; open your mouth and make a sound अ 'a'. Close your mouth and make a sound 'm' every thing is between 'a' and 'm' - 'am'. *Veda* recognises this.

How the mapping of the human voice has been found out is amazing. There is nothing more to add. It is thorough. Learning the *uccāraṇam* is *śikṣā*. This learning itself can straighten our thinking. Something happens because of the language. It builds up confidence. It brings about *brahmavarcas*. Can't say what it is. If you see the person you can understand *brahmavarcas*; a glow of the *Vedic uccāraṇam* influence. *Brahma* is *Veda*. *Gayatri mantra* is connected to *Veda*. That is why it said that those who learn *Veda* and those who repeat the *mantras gayatri* and so on and recitation, they have a *varcas* a glow discernable even by wayside vendor. As we keep chanting something plus comes, something happens. That is called *brahma varcas*; *vedena varcas*, *Veda adhyayanāt varcas*, *Veda mantra uccāraṇāt varcas*. *Saṁskṛita bhāṣā jñānam* itself brings about a *varcas* because it is phonetic. Besides all other reasons – *ṛṣis devatas etc*, every *varṇa* has got a *devata*. If one goes into the detail, can be lost in it for ever; it is true. Everything is *Īśvara* means you cannot utter a letter without *Īśvara's* grace.

śabda is Īśvara's manifestation; because it is order. That is why we do not look upon *akṣaras* as ordinary. It is Īśvara.

Phonetics is always to be taught orally. You can never learn language without being orally taught. Ears become so important for language. If you write 'a' you won't know what to read. You have to tell the person what it is. It is all *adhyāropa*, deliberate *adhyāropa*, superimposition. You write something you superimpose upon it a sound; it is deliberate superimposition of sounds upon a script. There is no rule that this is how it should be. In Sanskrit, the phonetics are all oral. Therefore they used to write on their own. We have got *Brāhmi* letters, *Devanagari* letters, Malayalam, Kannada, Telugu, Bengali and Oriya scripts. Tamil people have evolved a script called *grantha*. Sanskrit can be written in any script but should be learnt phonetically right, exactly as it should be read. There cannot be any difference in pronunciation. We have Sanskrit text in all these scripts in manuscripts in the libraries. Sanskrit is an international language, universal language. Why? Because it has no script; everybody can write in his own script. It has no script of its own. It is oral; that is why phonetics has become so important. The thoroughness of study, the Vedic study is just impeccable. There is a way to study called *Varṇa lakṣaṇam*. It is committed to memory. What is the *lakṣaṇa* of a letter? One word is taken and *lakṣaṇam*, definition is analysed.

What is being presented here is not a detailed study of phonetics. We are just going into some strokes to point out the importance of phonetics. The importance of phonetics can be talked about only when the language is based on human voice acoustics, phonetics. There is fidelity, you write and read. There is 100% fidelity.

Śikṣā deals with the pronunciation of the स्वरः, *svarāḥ*, vowels, व्यञ्जन *vyañjana*, consonants, स्वरयुक्त अक्षर *svarayukta akṣara*, consonant with a vowel and संयुक्त अक्षर *samyukta akṣara*, conjunct consonants. Pronunciation of the vowels involves knowledge of the accents – *anudātta*, the lower note, *udātta*, the middle note, *svarita*, the upper note and *dhīrgha svarita*, the extended upper note. This has to be understood for chanting the Vedas; knowledge of length of pronunciation of the vowels – *hrsva*, a short vowel, *dhīrgha*, long vowel, and *pluta*, an elongated vowel which is used in the *Vedas*.

Once you have learnt phonetically how to pronounce a letter, a vowel and a diphthong that is also a vowel; *svarayukta akṣara*, the consonants with a vowel, proceeding, succeeding; *samyukta akṣara* conjunct consonants, *visarga* following the *jihvāmūlīya*, *upadhmānīya* and then you don't require anything more to read. You can read and anybody reads is the same. Anybody anywhere has to read exactly the same way. That is phonetics.

The *Veda* itself points out the discipline of *śikṣā*. It was there even before the grammarian Pāṇini. Pāṇini and others presented it systematically. For Pāṇini to have written his text, *Aṣṭādhyāyī*, there must have been an audience even before him. Therefore, it is a tradition. Panini does not make the language. Panini is only giving a rule. It is a descriptive *śāstra*. The facility of expression is manifest in all the rules. That is why it is 100% phonetic language. As though this is how a language should be. The whole *Veda* is nothing but words. Naturally, knowledge of *śikṣā* becomes a prerequisite to the study of the Vedas.

The *Veda* is chanted, the *Bhagavad Gītā* is recited and other *stotras*, hymns can be recited or sung using melody.

The definition of *śikṣā* in the *Taittirīya Upaniṣad* is as follows:

Śikṣāṁ vyākhyāsyāmaḥ | varṇa svarah | mātrā balam | sāma santānaḥ |

Here is the exposition of *śikṣā*, Phonetics.

Varṇa – *akṣara* or letters, alphabets – vowels and consonants

Svarah – the accent or intonation or tone of voice. This applies only to vowels. These are classified into three. The vowels may be pronounced in a high tone (*udātta*), a low tone (*anudātta*) or a combination of the two, the circumflex (*svarita*).

mātrā – the time required or duration of pronunciation of vowels and the actual position in the mouth where it originates *āsyam*.

balam – *prayatnam*, effort in the *uccāraṇam*

sāma - is very important in Veda chanting. Every letter while chanting has only that kind of length of pronunciation. The words are not clumsily uttered by pushing them. Letters cannot be pushed. Neither can it be lengthened extraordinarily nor can be compressed while chanting. *Samah* - *samatā* is evenness.

Santānaḥ – *sandhiḥ* (euphonic combination) - two words have to naturally blend while articulating.

Then how do you produce the difference in *uccāraṇam* of *varṇas*?

Because of *sthānam*, *prayatna*, *prāṇa*, *ghoṣa*, *aghoṣa* etc.

sthānam – place of origin of letters; *prayatna* – effort; *prāṇa* – the breath used

Savarṇam means *varṇa* of the same class. How to determine a letter of the same class? By *āśya* and *prayatna*.

āśya - the place of origin in the mouth; *prayatna* - effort, the internal or external effort.

All these we shall study in detail as we proceed.

Section 2

वर्णमाला *Varṇamālā*

Sanskrit *akṣara*, alphabet

Samskṛta bhāṣā is a refined and a very structured language, is the language of the *devas* or the celestials. The written form of the alphabets is called Devanāgarī *lipi* or script.

Sanskrit Alphabet is called *Varṇamālā*, means a garland of letters.

The alphabets are classified into four groups which will be covered in detail in the course of our study:

- स्वराः *svarāḥ* – Vowels
- व्यञ्जनानि *vyañjanāni* – Consonants
- स्वरयुक्त व्यञ्जनानि *svarayukta* – *vyañjanāni* – Consonants with vowels
- संयुक्त व्यञ्जनानि *saṁyukta* – *vyañjanāni* – Conjunct consonants
- सङ्ख्या *saṅkhyā* - Sanskrit numerals

The Sanskrit alphabets and the Devanāgarī script consists of

- letters called *varṇas*
- *Svaras* or vowels that which can be pronounced without the help of any letter
- Consonants or *vyañjanas* is that which can be pronounced with the help of a vowel.
- Consonants with inherent vowel sounds
- Innumerable combinations of conjunct consonants
- These letters express almost all the gradation of sounds in the language.
- Every letter stands for a particular sound and it is invariable.
- Each sound is unique to the letter
- The sounds are superimposed on the letters like - a particular picture to a particular sound.
- Every letter in *Saṁskṛtam* has to be articulated and pronounced. There are no silent letters like in the English language. Example – knowledge. The letter ‘k’ is silent.
- When the letters are pronounced there is no assumption.
- The word *kāra* is added as affix to denote a particular letter; for e.g. *akāra* for the letter अ ‘a’; *kakāra* for the letter ‘ka’ and so on.

Basic letters – 48 अक्षराणि

|

Vowels - 15 स्वराः

Short	Long	Dipthong	<i>yogavāha</i>	
5	4	4	2	

Consonants – 33 व्यञ्जनानि

Grouped or class Consonants

25 |

Guttural	Palatal	Cerebral	Dental	Labial	
5	5	5	5	5	

|

Ungrouped Consonants

8 |

Semi-vowels	Sibilants	Aspirate
4	3	1

Reading *Devanāgarī* script using diacritics:

We have adopted the international transliteration code using special notation on Roman letters called diacritics. The diacritics consist of marks written above or below a letter of the alphabet. They indicate variations in the sound associated with the letter. Dictionaries also follow this method to help the reader identify the manner in which the word should be pronounced since Sanskrit is a highly phonetic language and emphasis is on proper articulation of sounds

The Sanskrit alphabets chart gives the list of Romanised Sanskrit alphabets.

Example for illustrating diacritics notation scheme:

सीता गुरु केशवः विष्णु गङ्गा सञ्जय
sītā guru keśavaḥ viṣṇu gaṅgā sañjaya

वर्णाः The Sanskrit Alphabets

स्वराः *svarāḥ* Vowels

अ *a* आ *ā* इ *i* ई *ī* उ *u* ऊ *ū* ऋ *ṛ* ॠ *ṝ* लृ *ḷ* ए *e* ऐ *ai*
ओ *o* औ *au* अं *aṁ* अः *aḥ*

व्यञ्जनानि *vyañjanāni* Consonants

क *ka* ख *kha* ग *ga* घ *gha* ङ *ṅa*
च *ca* छ *cha* ज *ja* झ *jha* ञ *ña*
ट *ṭa* ठ *ṭha* ड *ḍa* ढ *ḍha* ण *ṇa*
त *ta* थ *tha* द *da* ध *dha* न *na*
प *pa* फ *pha* ब *ba* भ *bha* म *ma*

अन्तस्थाः *antasthāḥ* Semivowels

य *ya* र *ra* ल *la* व *va*

ऊष्माणः *ūṣmāṇaḥ* Sibilants

श *śa* ष *ṣa* स *sa*

महाप्राण *mahāprāṇa* Aspirate

ह *ha*

About writing alphabets

In order to developing a good writing style and skill follow this rule carefully and consistently:

- write each part or each letter from left to right
- all vertical lines from top to bottom
- the horizontal line on top of the word is drawn from left to right
- All Sanskrit letters and words are joined by a horizontal line on the top to indicate the grouping of letters to coin a word.
- For example: writing the letter 'va' –

व → ळ → व

- writing the letter 'ca' –

च → ळ → च

- writing the letter 'tha' –

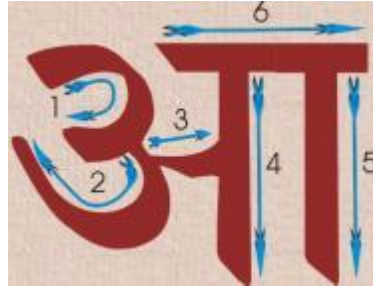
थ → ळ → थ

- writing the letter 'ha' –

ह → ळ → ह

वर्ण लेखन अभ्यास: – Writing practice of Alphabets

Learning to write स्वराः – Vowels

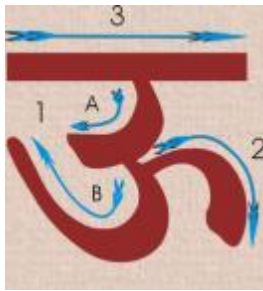
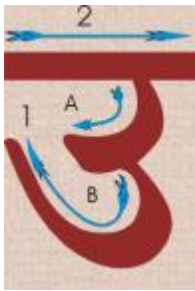

अ *a*

आ *ā*

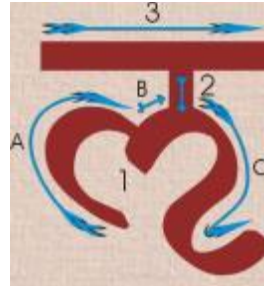
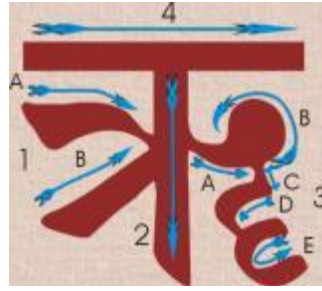
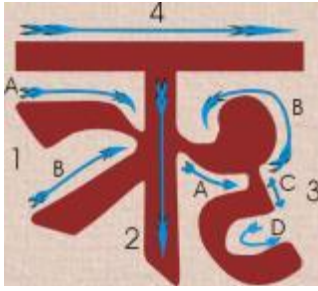
इ *i*

ई *ī*

उ *u*

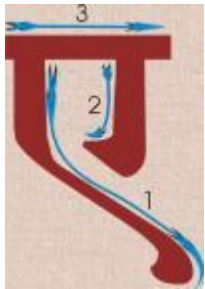
ऊ *ū*

र *r*

र *r̄*

ल *l*

ए *e*

ऐ *ai*

ओ *o*

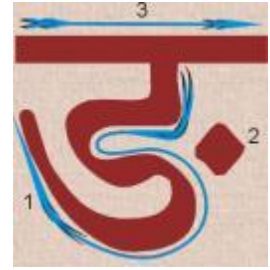
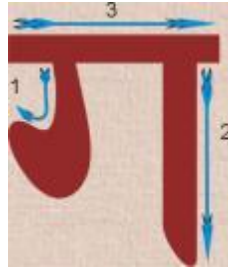
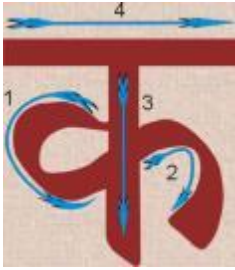
औ *au*

अं am

अः ah

Learning to write व्यञ्जनानि Consonants

क ka

ख kha

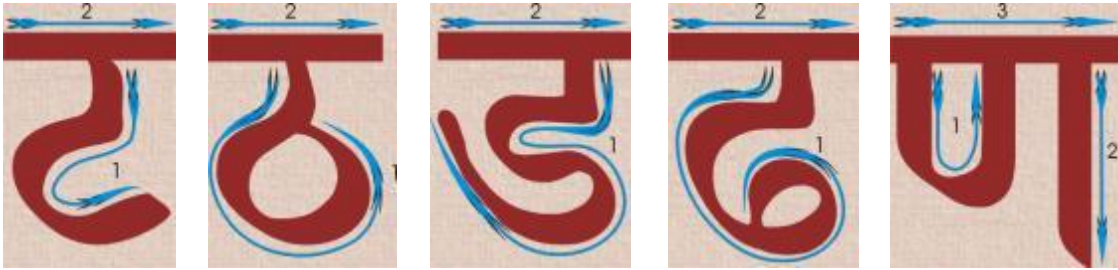
ग ga

घ gha

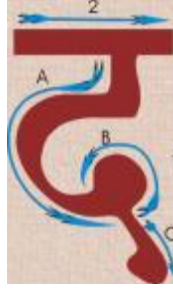
ङ ṅa

च *ca*
 छ *cha*....
 ज *ja*
 झ *jha*
 ञ *ña*

ट *ṭa*
 ठ *ṭha*....
 ड *ḍa*
 ढ *ḍha*....
 ण *ṇa*....

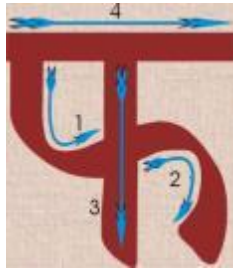
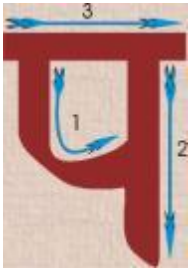
त *ta*

थ *tha*....

द *da*

ध *dha*....

न *na*

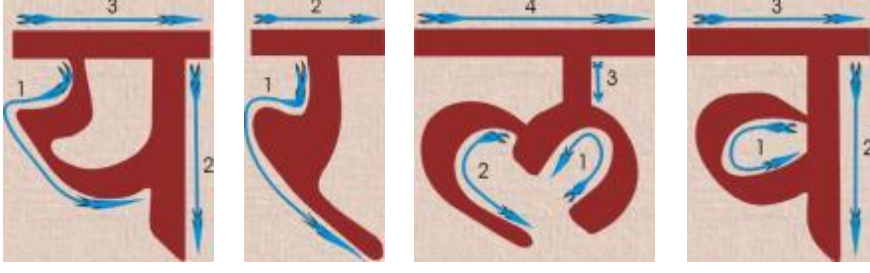
प *pa*

फ *pha*....

ब *ba*

भ *bha*

म *ma*....

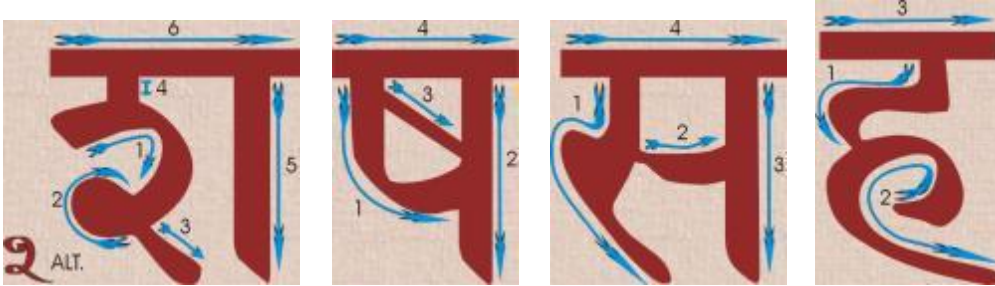

य *ya*

र *ra*

ल *la*

व *va*

श *śa*

ष *ṣa*

स *sa*

ह *ha*

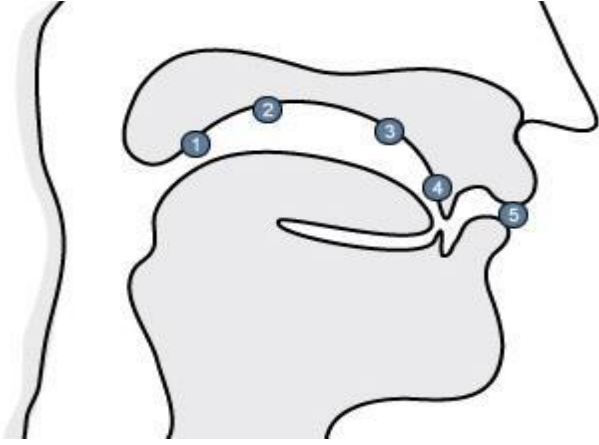
Notable Features in Sanskrit Alphabets which differs from English:

- Sanskrit is a structured and systematic language matching the human voice acoustics perfectly
- Phonetic arrangement of the script
- Pronunciation remains unaffected by the style of writing
- Each consonant has a generic form in which its pronunciation will not have any vowel sound associated with it.
- Inherent अ 'a' in the consonants
- Consonant letters carry an inherent vowel which can be altered or muted by means of diacritics or *mātra*.
- Consonants require a preceding or succeeding vowel for a complete and clear articulation.
- Vowels can be written as independent letters, or by using a variety of diacritical marks which are written above, below, middle, before or after the consonant they are abbreviated with.
- The *anusvāra* and *visarga* are unique to Sanskrit.
- The existence of the retroflex or cerebral class
- Aspiration and non-aspiration
- Hard and soft consonants
- The different articulation of the nasals
- When consonants occur together in clusters, special conjunct letters are used.
- The order of the letters is based on वागिन्द्रिय *vāgindriyas* – organs of speech, human acoustics, articulation and phonetics

वागिन्द्रियाणि – *vāgindriyāṇi* – the organs of Speech.

उत्पत्तिस्थानम् *utpattisthānam* - The place of origin of letters

The letters are classified according to the organs used for pronunciation based on the human acoustics, phonetics - the tongue coming in contact with organs of utterance. They are specific to each letter and cannot originate it from elsewhere.

1. For the कण्ठस्थानीय *kaṇṭhasthānīya* – कण्ठ *kaṇṭha* – the throat - Guttural (Velar) - Using the back of the tongue against the soft palate
2. For the तालुस्थानीय *tālusthānīya* – तालु *tālu* – the palate - Palatal - Using the flat of the tongue against the back of the hard palate.
3. For the मूर्धन् *mūrdhan* – मूर्धन् *mūrdhan* – the roof of the palate - Cerebral (Retroflex) - Using the tip of the tongue curled against the roof of the hard palate.
4. For the दन्त्य *dantya* – दन्त *danta* – the teeth - Dental - Using the tip of the tongue against the top front teeth.
5. For the ओष्ठ्य *oṣṭhya* – ओष्ठ *oṣṭha* – the lips - Labial - Using the lips, requires co-ordination of lips.

To know the *utpattisthānam* manifestation of sounds, we study Panini's *śikṣā. varṇa uccāraṇa lakṣaṇam* - the definition of the pronunciation of letters. We have these sentences in Sanskrit grammar, which define them.

All these are *sthānas*, place of origin are in the mouth and hence covered by the word *mukha*, mouth. But there are some letters which require the *nāsika* nose in addition to *mukha*. They are called *anunāsika*.

The *varṇas*, letters are classified according to their place of utterance as follows in the book – “Pāṇini's *śikṣā*” -

This sūtra was written by Bhattoji Dikshita in his work on Grammar “Siddhanta Kaumudi”

अ-कु-ह-विसर्जनीयानाम् कण्ठः । *a-ku-ha-visarjanīyānām kaṇṭhaḥ*
इ-चु-यशानां तालु । *i-cu-yaśānām tālu*
ऋ-टु-रषाणां मूर्धा । *ṛ-ṭu-raṣāṇām mūrdhā*
लृ-तु-लसानां दन्ताः । *lṛ-tu-lasānām dantāḥ*
उ-पु-उपध्मानीयानाम् ओष्ठौ । *u-pu-upadhmānīyānām oṣṭhau*
ज-म-ङ-ण-नानां नासिका च । *ña-ma-ṇa-ṇa-nānām nāsikā ca*
एदैतोः कण्ठतालू । *e-daitoḥ kaṇṭha-tālū*
ओदैतोः कण्ठोष्ठम् । *o-dautoḥ kaṇṭhoṣṭham*
वकारस्य दन्तोष्ठम् । *vakārasya dantoṣṭham*
जिह्वामूलीयस्य जिह्वामूलम् । *jihvāmūliyasya jihvāmūlam*
नासिकानुस्वारस्य । *nāsikā-anusvārasya*

<p>अ-कु-ह-विसर्जनीयानाम् कण्ठः । <i>a-ku-ha-visarjanīyānām kaṇṭhaḥ</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. अ – refers to अ आ vowel 2. कु – refers to क वर्ग – क ख ग घ ङ 3. ह – refers to Aspirate 4. विसर्जनीय – refers to <i>visarga</i> ‘:’ 	<p>The throat कण्ठः These are called Gutturals /velar</p>
<p>इ-चु-यशानां तालु । <i>i-cu-yaśānām tālu</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. इ – refers to इ ई vowel 2. चु – refers to च वर्ग – च छ ज झ ञ 3. य – refers to य semi-vowel 4. श – refers to श sibilant 	<p>The palate तालु palatals</p>
<p>ऋ-टु-रषाणां मूर्धा । <i>ṛ-ṭu-raṣāṇām mūrdhā</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ऋ – refers to ऋ ॠ vowel 2. टु – refers to इ ट वर्ग – ट ठ ड ढ ण 3. र – refers to र semi-vowel 4. ष – refers to ष sibilant 	<p>The roof of the hard palate मूर्धा Cerebrals / Retroflex</p>
<p>ल-तु-लसानां दन्ताः । <i>l-tu-lasānām dantāḥ</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ल – refers to ल vowel 2. तु – refers to त वर्ग – त थ द ध न 3. ल – refers to ल semi-vowel 4. स – refers to स sibilant 	<p>The teeth दन्ताः Dentals</p>

<p>उ-पु-उपध्मानीयानाम् ओष्ठौ । <i>u-pu-upadhmānīyānām oṣṭau</i> 1. उ – refers to उ ऊ vowel 2. पु – refers to प वर्ग – प फ ब भ म 3. उपध्मानीय – refers to <i>ardha-visarga</i> half <i>visarga (:)</i> before प फ</p>	<p>The lips ओष्ठौ Labials</p>
<p>अ-म-ङ-ण-नानां नासिका च । <i>ña-ma-ṇa-ṇa-nānām nāsikā ca</i> अ-म-ङ-ण-न refers to all the nasals <i>anunāsikā</i> अ- palatal + nasal, म- labial + nasal ङ- guttural + nasal, ण- cerebral + nasal न- dental + nasal</p>	<p>In the nose नासिका Nasals</p>
<p>एदैतोः कण्ठतालू । (एत्+ऐत्= एदैतोः) <i>e-daitoḥ kaṇṭha-tālū – (diphthong)</i> 1. एत् <i>et</i> – refers to ए <i>e</i> 2. ऐत् <i>ait</i> – refers to ऐ <i>ai</i></p>	<p>In the throat and the palate कण्ठतालू (Diphthong)</p>
<p>ओदौतोः कण्ठोष्ठम् । (ओत्+औत्= ओदौतोः) <i>o-dautoḥ kaṇṭhoṣṭham</i> 1. ओत् <i>ot</i> – refers to ओ <i>o</i> 2. औत् <i>aut</i> – refers to औ <i>au</i></p>	<p>In the throat and lips कण्ठोष्ठम् (Diphthong)</p>

<p>वकारस्य दन्तोष्ठम् ।</p> <p><i>vakārasya dantoṣṭham</i></p> <p>व – refers to व semi-vowel</p>	<p>The teeth and lips</p> <p>दन्तोष्ठम्</p>
<p>जिह्वामूलीयस्य जिह्वामूलम् ।</p> <p><i>jihvāmūliyasya jihvāmūlam</i></p> <p>जिह्वामूलीय – refers to <i>ardha-visarga</i> half <i>visarga</i></p> <p>(:) before क <i>ka</i> ख <i>kha</i></p>	<p>The root of the tongue</p> <p>जिह्वामूलम्</p> <p>aspirate</p>
<p>नासिकानुस्वारस्य</p> <p><i>nāsikā-anusvārasya</i></p> <p>अनुस्वार – refers to the symbol with a dot above the line (ण̣)</p>	<p>The nose</p> <p>नासिका</p> <p>nasal</p>

How to differentiate the nasal sounds in articulation?

{Initial stages of learning pronunciation and for identification of difference in the pronuctiation of nasal sounds}

Guttural - ङ - *ṅa* - Close the ears and open the mouth and produce a nasal sound

Palatal - ञ - *ña* - Close the nostrils with the fingers and widen the mouth and produce a nasal sound

Cerebral - ण - *ṇa* - Curl the tongue inside the mouth and touch the roof of the palate and produce a nasal sound

Dental - न - *na* - The tip of the tongue is placed at the back of the upper teeth and produce a nasal sound

Labial - म - *ma* - Using the lips produce a nasal sound

स्वराः *svarāḥ*– Vowels

Classification of vowels

Simple Vowels are classified into short and long vowels according to the unit length of time taken for pronunciation, उच्चारणम्, *uccāraṇam*. This unit length of time is called *mātra*. *Mātra* is only for a vowel. The length of a syllable is measured by a *mātra*. Each *svara* is well defined. *Mātras* are defined – *hrasva*, *dīrgha*, *plutaḥ* for the vowels.

- ह्रस्व स्वराः *hrasva svarāḥ* Short vowels: one *mātra* – one unit of time for pronunciation.

अ *a* इ *i* उ *u* ऋ *ṛ* लृ *ṛ*

- दीर्घ स्वराः *dīrgha svarāḥ* Long vowels: two *mātras* – two units of time for pronunciation.

आ *ā* ई *ī* ऊ *ū* ऋ *ṛ*

अ + अ = आ $a + a = ā$

इ + इ = ई $i + i = ī$

उ + उ = ऊ $u + u = ū$

ऋ + ऋ + ऋ $ṛ + ṛ = ṝ$

- प्लुत *pluta* is three or more units of time for pronunciation when it is lengthened, prolated. These are not commonly to be met with in classical Sanskrit. This is used in the *Vedas*.

- मिश्र स्वराः *miśra svarāḥ* Mixed vowels - Diphthongs – are long vowels because they are a combination of two different vowels. Two *mātras* – two units of time for pronunciation.

ए *e* (अ+इ)(*a+i*) ऐ *ai* (आ+ई)(*ā+ī*)

ओ *o* (अ+उ)(*a+u*) औ *au*(आ+ऊ)(*ā+ū*)

- उदात्त, *udātta* अनुदात्त, *anudātta* स्वरित *svarita* – practically only three tones are recognised by Sanskrit. *udātta*, (high tone) that which proceeds from the upper part of the vocal organs, *anudātta*, (low tone) that which proceeds from the lower part while *svarita* (circumflex) arises out of the mixture or the combination of these two. These accents or tone of pronunciation of vowels are marked only in the *Vedic* hymns and used in the *Veda* chanting. *Udātta* is left unmarked; the *anudātta* is marked with a horizontal line underneath (_) ; *svarita* is a perpendicular stroke above (') and *dhīrgha-svarita* has two perpendicular lines above (''). Accentuations are confined to the Vedas. The marking is only on vowels

Note - In common pronunciation the tone or intonation of vowels in all Sanskrit words is equal.

- अनुनासिक, अननुनासिक – *anunāsika* (with nasal sound) and *ananunāsika* (without nasal sound) - vowels may be pronounced by making use of the vocal chords in the ordinary way or may be uttered with a nasal twang (*anunāsika*). This is also in use in the

chanting of the Vedic hymns. This is marked by this symbol above the letter.

Therefore, when any of the vowels is referred to simply as अ 'a' etc, it is to be taken to include all its varieties – *hrasva*, *dīrgha*, *pluta*, *udātta*, *anudātta*, *svarita*, and *anunāsika*, *ananunāsika*.

अयोगवाहौ *ayogavāhau* – अं *am* अः *aḥ*

ः is called अनुस्वार *anusvāra* ‘:’ is विसर्ग *visarga*

ayogavāhau

- They add specific sounds to the syllables they are appended
- The articulation of these signs depends on the inherent preceding vowel in the consonant they follow.
- They are not used independently like other vowels

More about *anusvāra*

- The *anusvāra* is a modified form of the nasal consonants ‘*m̐*’ म् in the generic form.
- They can be used at the end or middle of the word.
- The forms of writing differ with the context.
- The two forms of writing are () and ‘*m̐*’ म् *m* रामं रामम् *rāmaṁ*, *rāmam*

म् ‘*m̐*’ *halant* form, the generic form

- Is used in a sentence at the end of a word and followed by a word beginning with a vowel.

Eg., अहम् अनघ । *aham anagha*.

- At the end of a sentence. Eg., भज रामम् । *bhaja rāmam*.

(^{◌ं}) ‘*m̐*’ the nasal sound marked by a dot above the line at the end of the word always belongs to the preceding vowel

- Is used in a sentence at the end of a word followed by a word beginning with a consonant.

Eg. अहं किं करोमि? *aham̐ kim̐ karomi?*

‘म’ ‘*ma*’ the nasal consonant

- The full consonant म् + अ = म (*m̐ + a = ma*) can come anywhere in a word.

Eg., भो राम सा मम माता । *bho rāma sā mama mātā*.

Vowel + anusvara

Vowel + Anusvāra	अं	आं	इं	ईं	उं	ऊं	ऋं	ॠं	एं	ऐं	ओं	औं
Sound	<i>aṁ</i>	<i>āṁ</i>	<i>īṁ</i>	<i>īṁ</i>	<i>uṁ</i>	<i>ūṁ</i>	<i>ṛṁ</i>	<i>ṛṁ</i>	<i>Eṁ</i>	<i>aiṁ</i>	<i>oṁ</i>	<i>Auṁ</i>

Consonant + Vowel + *anusvāra*

Example chosen is the consonant क 'ka'

कं	कां	किं	कीं	कुं	कूं	कृं	कृं	कें	कैं	कों	कौं
<i>kaṁ</i>	<i>kāṁ</i>	<i>kiṁ</i>	<i>kīṁ</i>	<i>kuṁ</i>	<i>kūṁ</i>	<i>kṛṁ</i>	<i>kṛṁ</i>	<i>keṁ</i>	<i>kaiṁ</i>	<i>koṁ</i>	<i>Kauṁ</i>

The two forms of writing *anusvāra*

क् + अं = कं / कम्

क् + आं = कां / काम्

क् + इं = किं / किम्

क् + ईं = कीं / कीम्

क् + उं = कुं / कुम्

क् + ऊं = कूं / कूम्

क् + ऋं = कृं / कृम्

क् + ॠं = कृं / कृम्

क् + एं = कें / केम्

क् + ऐं = कैं / कैम्

क् + ओं = कों / कोम्

क् + औं = कौं / कौम्

More about *visarga*-

It is a sort of hard breathing also called as *visarjanīya* by Sanskrit grammarians.

Is a hard Aspirate pronounced like the sound 'ha'

It follows the sound of the preceding consonant and vowel.

The *visarga* is not an original character but only a substitute for a final 's' or 'r'

It is always used at the end of the word marked by two vertical dots – (:) placed after the letter after which it is to be pronounced. Eg. - अजः *ajah*.

It can also be used in the middle of the word - दुःखम् *duḥkham*

Vowel + *visarga*

Vowel + <i>Visarga</i>	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ए	ऐ	ओ	औ
Sound	<i>aḥ</i>	<i>āḥ</i>	<i>iḥ</i>	<i>īḥ</i>	<i>uḥ</i>	<i>ūḥ</i>	<i>ṛḥ</i>	<i>ṝḥ</i>	<i>eḥ</i>	<i>aiḥ</i>	<i>oḥ</i>	<i>Auḥ</i>

Consonant + Vowel + *visarga*

Example chosen is the consonant क 'ka'

कः	काः	किः	कीः	कुः	कूः	कृः	कृः	केः	कैः	कोः	कौः
<i>kaḥ</i>	<i>kāḥ</i>	<i>kiḥ</i>	<i>kīḥ</i>	<i>kuḥ</i>	<i>kūḥ</i>	<i>kṛḥ</i>	<i>kṛḥ</i>	<i>keḥ</i>	<i>kaiḥ</i>	<i>koḥ</i>	<i>Kauḥ</i>

Consonant + Vowel+ visarga

क् + अः = कः

क् + आः = काः

क् + इः = किः

क् + ईः = कीः

क् + उः = कुः

क् + ऊः = कूः

क् + ऋः = कृः

क् + ॠः = कृः

क् + एः = केः

क् + ऐः = कैः

क् + ओः = कोः

क् + औः = कौः

व्यञ्जनानि *vyañjanāni* – Consonants

Classification of consonants

How to produce the difference in pronunciation, *uccāraṇam* of *varṇas*?

By identifying the *sthānam*, place of origin; *prayatna*, the effort required to articulate or the manner; *prāṇa*, the aspiration or the breath for articulation, a voiced and unvoiced; based on these we have the following classification of consonants:

- वर्गीय व्यञ्जनानि *vargīya vyañjanāni* /class consonants, grouped
 - The group of letters that refers to the same class. Complete contact of the tongue with organs of utterance called mutes or *sparsā*
- अवर्गीय व्यञ्जनानि *avargīya vyañjanāni* / not grouped
 - The group of letters not form part of the class. The contact is not complete
- कठोर व्यञ्जनानि *kaṭhora vyañjanāni* - Hard consonants - *surds*
- मृदु व्यञ्जनानि *mṛudu vyañjanāni* - Soft consonants - *sonants*
- अनुनासिकानि *anunāsikāni*- Nasal consonants

❖ वर्गीय व्यञ्जनानि *vargīya vyañjanāni* grouped or Class consonants

They use the same points of pronunciation so they are called class consonants – *sparsāḥ*, touch.

क ख ग घ ङ – क वर्ग *ka varga* – symbolic name कु *ku*

च छ ज झ ञ – च वर्ग *ca varga* – चु *cu*

ट ठ ड ढ ण – ट वर्ग *ṭa varga* – टु *ṭu*

त थ द ध न – त वर्ग *ta varga* – तु *tu*

प फ ब भ म – प वर्ग *pa varga* – पु *pu*

❖ अवर्गीय व्यञ्जनानि *avargīya vyañjanāni* - Ungrouped consonants which include – Semivowels, Sibilants, and Aspirate

i. अन्तस्थाः *antasthāḥ* – Semivowels य र ल व the contact of the tongue is not complete

ii. ऊष्माणः *ūṣmāṇaḥ* – Sibilants श ष स Uttered with a hissing sound

iii. महाप्रण *mahāprāṇa* – Aspirate ह Uttered with a broad breath

❖ कठोर व्यञ्जनानि *kaṭhōra vyañjanāni* Hard Consonants - The first two letters of each class consonant and the sibilants are called hard consonants. They are unvoiced. अघोषः, *aghoṣaḥ*.

क ख च छ ट ठ त थ प फ and श ष स

❖ मृदु व्यञ्जनानि *mṛudu vyañjanāni* Soft Consonants - The rest of the three letters from each class which includes nasals, the semivowels and the aspirate are called Soft Consonants. They are voiced, घोषः, *ghoṣaḥ*.

ग घ ङ ज झ ञ ड ढ ण द ध न ब भ म

य र ल व ह

❖ अनुनासिकानि *anunāsikāni* Nasal Consonants – the last letter of each of the class consonant are called nasals - A letter pronounced in the nose along with the mouth. Each nasal sound has distinct difference in articulation.

ङ ञ ण न म

❖ प्रयत्नम् *prayatnam*, effort is of two types

- बाह्य प्रयत्नम् *bāhya prayatnam* – external effort
- आभ्यन्तर प्रयत्नम् *ābhyantara prayatnam* - internal effort

How to determine a letter of the same class, *savarṇam*? By *āśya*, place of origin and *prayatna*, effort.

सवर्ण *savarṇa*- homogeneous – for those letters whose place of pronunciation in the mouth and the effort are the same or equal

असवर्ण *asavarṇa* – heterogeneous - those letters which are not *savarṇa*.

The effort is of two types. *bāhya prayatnam* external effort and *ābhyantaraḥ prayatnam*, internal effort.

प्रयत्नम् *prayatnam*, effort

आभ्यन्तर प्रयत्नम् <i>ābhyantara prayatnam</i> - internal effort	बाह्य प्रयत्नम् <i>bāhya prayatnam</i> - external effort
1. स्पृष्ट <i>spṛṣṭha</i> (touched)	1. विवारः <i>vivāraḥ</i> (expansion)
2. ईषद्स्पृष्ट <i>īṣadspṛṣṭha</i> (slightly touched)	2. संवारः <i>saṁvāraḥ</i> (contraction)
3. ईषदविवृत <i>īṣadvivṛta</i> (slightly open)	3. श्वासः <i>śvāsaḥ</i> (sighing)
4. विवृत <i>vivṛta</i> (open)	4. नादः <i>nādaḥ</i> (sounding)
5. संवृत <i>saṁvṛta</i> (contracted)	5. घोषः <i>ghoṣaḥ</i> (low preparatory murmur/voiced)
	6. अघोषः <i>aghoṣaḥ</i> (absence of such murmur/unvoiced)
	7. अल्पप्राणः <i>alpaprāṇaḥ</i> (non-aspirate/slight aspiration)
	8. महाप्राणः <i>mahāprāṇaḥ</i> (strong aspiration/aspirate)
	9. उदत्त <i>udātta</i> (acute)
	10. अनुदत्त <i>unudātta</i> (grave) for all the vowels
	11. स्वरितः <i>svaritaḥ</i> (circumflex) – vowels

The effort is termed internal because it takes place inside the mouth and immediately precedes the manifestation of the *varṇas*. The difference in the letters is obviously due to the difference in the *prayatna* which consists of the touch, *sparśa* of the particular part of the mouth with the tongue.

Classification based upon the nature of the internal effort
ābhyantara prayatna

Organs	<i>Spr̥ṣṭha</i>	<i>Īṣad Spr̥ṣṭha</i>	<i>Īṣad Vivṛta</i>	<i>Vivṛta</i>	<i>Samvṛta</i>
Guttural	क वर्ग – क ख ग घ ङ	--	ह	अ आ	Only <i>hr̥sva</i> अ while in usage
Palatal	च वर्ग – च छ ज झ ञ	य	श	इ ई	
Cerebral	ट वर्ग – ट ठ ड ढ ण	र	ष	ऋ ॠ	
Dental	त वर्ग – त थ द ध न	ल	स	लृ	
Labial	प वर्ग प फ ब भ म	व	--	उ ऊ	
Throat and palate		--	--	ए ऐ	
Throat and lips		--	--	ओ औ	

स्पृष्ट *spr̥ṣṭha* (touched) all the *varṇas vargīya vyañjanas* beginning with क and ending with म – there is a complete contact of the tongue with organs of utterance.

ईषद्स्पृष्ट *īṣadspr̥ṣṭha* (slightly touched) the semi-vowels – the contact of the tongue with organs of utterance is not complete.

ईषदविवृत *īṣadvivṛta* (slightly open) the Sibilants – the vocal chords open out slightly at the time of utterance.

विवृत *vivṛta* (open) and the Vowels – the vocal chords open out at the time of utterance.

संवृत *saṁvṛta* (contracted) while uttering the vowel ‘a’ the vocal chords contract at the time of utterance

Classification based upon the nature of the external effort *bāhya prayatna*

There are varieties of external effort because they function after the production of the *varṇas*. The other operations are also external with reference to *varṇa*.

	<i>Vivāra, śvāsa, aghoṣa</i>		<i>Samvāra, nāda, ghoṣa</i>				
<i>Organ</i>	<i>Alpa prāṇaḥ</i>	<i>Mahā prāṇaḥ</i>	<i>Alpa prāṇaḥ</i>	<i>Mahā prāṇaḥ</i>	<i>Alpa prāṇaḥ Nasal</i>	<i>Alpa prāṇaḥ</i>	<i>Mahā prāṇaḥ</i>
Guttural	क	ख	ग	घ	ङ		ह
Palatal	च	छ	ज	झ	ञ	य	श
Cerebral	ट	ठ	ड	ढ	ण	र	ष
Dental	त	थ	द	ध	न	ल	स
Labial	प	फ	ब	भ	म	व	--'

Similar looking shapes of *varṇas*, letters

इ *i* – ड *ḍa* – ह *ha*

ल *ḷ* – लृ *ḷḷ*

घ *gha* – ध *dha*

ङ *ṅa* – ङ *ṇa*

च *ca* – ज *ja*

त *ta* – न *na*

ढ *ḍha* – द *da*

ब *ba* – व *va*

भ *bha* – म *ma*

प *pa* – य *ya*

फ *pha* – ष *ṣa*

र *ra* – थ *tha*

ख *kha* – ख (र व) *rava*

(2 separate letters)

The differences in the articulation of :

ऋ *ṛ* ॠ *ṝ* र *ra* – both are cerebral sounds. But the place of articulation is slightly different. For ऋ *ṛ*, ॠ *ṝ* the tip of the tongue is placed on the ridge of the upper gum. For र *ra*, the tongue touches the roof of the palate

लृ *ḷḷ* ल *la* – both are dental sounds. But the place of articulation is slightly different. For लृ *ḷḷ*, the tip of the tongue is placed on the ridge of the upper gum. For ल *la*, the tongue touches the teeth.

स्वरयुक्त व्यञ्जनानि svara yukta vyañjanāni

Consonants with their inherent vowels

Consonants in their generic form:

In Sanskrit each consonant has a generic form in which its pronunciation will not have any vowel sound associated with it. A generic consonant is linguistically defined to be one without any vowel inherent to it. Consonants can be meaningful in practice only when uttered along with a vowel. So 'अ' 'a' is added for the sake of pronunciation.

Consonants depend upon the vowels. Either vowel precedes or vowel succeeds. Can say 'ik' or 'ki'; if 'i' is removed the 'k' gets literally in the throat – *akuhavisarjñīyānām kaṇṭhaḥ*.

The writing system in *Devanāgarī lipi* or script has a representation for the generic form of a consonant through the use of a special mark written at the bottom of the consonant's familiar representation. This mark is known as the 'nether stroke' or the 'halant' 'ँ' or consonantal stop.

Consonants in their generic form look like this.

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण 'अ' 'a'
त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व श ष स ह

Consonants with the abbreviated form of the vowel 'अ' 'a' when added are written like this क्+अ=क k+a=ka

Consonants without the nether stroke means vowel 'अ' 'a' is inherent in the consonant. They look like this -

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण
त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व श ष स ह

Producing a consonant sound in its generic form requires no vowel sound to be added to the generic consonant sound.

Ancient linguistic scholars referred to vowels as “life giving” *prāṇa akṣaras* while the consonants were likened to the physical body.

Sanskrit Vowel signs or abbreviated signs

Vowels	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
Sign		ा	ि	ी	ु	ू	ृ	ॄ	६	े	ै	ो	ौ	ं	ः
Sound	a	ā	i	ī	u	ū	ṛ	ṝ	Ṭ	e	ai	o	au	aṁ	aḥ

The forms which the vowel signs assume when added to the consonants and the changes the letters undergo when combined are given below.

क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कृ	कृ	के	कै	को	कौ	कं	कः
ka	kā	ki	kī	ku	kū	kṛ	kṛ	kṛ	ke	kai	ko	kau	kaṁ	kaḥ

In the place of the consonant 'क' 'ka' any other consonant can be replaced and consonant-vowel combinations can be created.

Let us look at the forms of the letter 'क' 'ka' and the various vowel signs added to it.

The generic form of 'क' 'ka' is क् 'k'. The nether stroke ् is attached below the letter 'क'. When this is sounded with the vowels the nether stroke is deleted.

क् + अ = क

$k + a = ka$

क् + आ = का

$k + ā = kā$

क् + इ = कि

$k + i = ki$

क् + ई = की

$k + ī = kī$

क् + उ = कु

$k + u = ku$

क् + ऊ = कू

$k + ū = kū$

क् + ऋ = कृ

$k + ṛ = kṛ$

क् + ॠ = कृ

$k + ṝ = kṝ$

क् + ऌ = क्ल

$k + ḷ = kḷ$

क् + ए = के

$k + e = ke$

क् + ऐ = कै

$k + ai = kai$

क् + ओ = को

$k + o = ko$

क् + औ = कौ

$k + au = kau$

क् + अं = कं

$k + aṁ = kaṁ$

क् + अः = कः

$k + aḥ = kaḥ$

**Writing practice – see the example and fill in the blanks –
consonant-vowel combination.**

क् + अ = क <i>k + a = ka</i>	ट् + अ = ट <i>.... + a = ...</i>	प् + अ = <i>p + a = ...</i>
ख् + = ख <i>kh + = kha</i>	ठ् + अ = ठ <i>.... + a = <u>ṭ</u>ha</i> + = फ <i>.... + a = pha</i>
ग् + अ = <i>g + a =</i> + अ = ड <i>.... + a = <u>ḍ</u>a</i>	ब् + = ब <i>.... + a = ba</i>
घ् + अ = घ <i>gh + a = gha</i>	ढ् + अ = ढ <i>.... + a = <u>ḍ</u>ha</i>	भ् + अ = <i>.... + a = bha</i>
.... + अ = ङ <i>..... + a = ṅa</i>	ण् + अ = <i>.... + a = ṇa</i>	म् + अ = <i>.... + = ma</i>
च् + = च <i>c + = ca</i>	त् + अ = त <i>.... + a = ta</i> + अ = य <i>.... + a = ya</i>
छ् + अ = <i>ch + a =</i> + अ = थ <i>.... + a = tha</i>	र् + अ = र <i>.... + a =</i>
.... + अ = ज <i>.... + a = ja</i>	द् + ... = द <i>da + = da</i>	ल् + = ल् <i>l + a =</i>
झ् + अ = झ <i>jh + = jha</i>	ध् + अ = ध <i>.... + a = dha</i> + अ = व <i>.... + a = va</i>
.... + अ = ञ <i>.... + a = ña</i>	न + अ = <i>.... + a =</i>	श् + अ = <i>ś + a =</i>
ष् + = <i>ṣ + =</i> + = स <i>.... + = sa</i> + अ = ह <i>.... + a =</i>

Writing practice of consonants with vowels

Note: All the vowel combinations are not possible for all consonants. So they have been left out.

The Gutturals – क वर्ग

क का कि की कु कू कृ कृ क्लू के कै को कौ कं कः

... ...

... ...

... ...

ख खा खि खी खु खू खृ खे खै खो खौ खं खः

... ...

... ...

... ...

ग गा गि गी गु गू गृ गृ गे गै गो गौ गं गः

... ...

... ...

... ...

घ घा घि घी घु घू घृ घृ घे घै घो घौ घं घः

...

...

...

ङ combines with an other consonant for pronunciation. So it does not have these combinations.

The Palatals – च वर्ग

च चा चि ची चु चू चृ चे चै चो चौ चं चः

...

...

...

छ छा छी छी छु छू छृ छे छै छो छौ छं छः

...

...

...

ज जा जि जी जु जू जृ जृ जे जै जो जौ जं जः

... ..

... ..

... ..

झ झा झि झी झु झू झृ झृ जे जै जो जौ जं जः

... ..

... ..

... ..

ज combines with an other consonant for pronunciation. So it does not have these combinations.

The Cerebrals – ट वर्ग

ट टा टि टी टु टू टृ टृ टे टै टो टौ टं टः

... ..

... ..

... ..

ਠ ਠਾ ਠਿ ਠੀ ਠੁ ਠ੍ਰ ਠ੍ਰ ਠੇ ਠੈ ਠੋ ਠੈ ਠਂ ਠ:

... ..

... ..

... ..

ਡ ਡਾ ਡਿ ਡੀ ਡੁ ਡ੍ਰ ਡ੍ਰ ਡੇ ਡੈ ਡੋ ਡੈ ਡਂ ਡ:

... ..

... ..

... ..

ਫ ਫਾ ਫਿ ਫੀ ਫੁ ਫ੍ਰ ਫ੍ਰ ਫੇ ਫੈ ਫੋ ਫੈ ਫਂ ਫ:

... ..

... ..

... ..

ਯ ਯਾ ਯਿ ਯੀ ਯੁ ਯ੍ਰ ਯੇ ਯੈ ਯੋ ਯੈ ਯਂ ਯ:

... ..

... ..

... ..

The Dentals – त वर्ग

त ता ति ती तु तू तृ तृ ते तै तो तौ तं तः

... ...

... ...

... ...

थ था थि थी थु थू थृ थे थै थो थौ थं थः

... ...

... ...

... ...

द दा दि दी दु दू दृ दृ दे दै दो दौ दं दः

... ...

... ...

... ...

ध धा धि धी धु धू धृ धृ धे धै धो धौ धं धः

... ..

... ..

... ..

न ना नि नी नु नू नृ नृ ने नै नो नौ नं नः

... ..

... ..

... ..

The Labials – प वर्ग

प पा पि पी पु पू पृ पृ पे पै पो पौ पं पः

... ..

... ..

... ..

फ फा फि फी फु फू फृ फे फै फो फौ फं फः

... ..

... ..

... ..

ब बा बि बी बु बू बृ बे बै बो बौ बं बः

... ..

... ..

... ..

भ भा भि भी भु भू भृ भृ भे भै भो भौ भं भः

... ..

... ..

... ..

म मा मि मी मु मू मृ मृ मे मै मो मौ मं मः

... ..

... ..

... ..

The Semivowels – अन्तस्थाः

य या यि यी यु यू ये यै यो यौ यं यः

... ..

... ..

... ..

र रा रि री रु रू रे रै रो रौ रं रः

... ..

... ..

... ..

ल ला लि ली लु लू लृ ले लै लो लौ लं लः

... ..

... ..

... ..

व वा वि वी वु वू वृ वृ वे वै वो वौ वं वः

... ..

... ..

... ..

The Sibilants – ऊष्माणः

श शा शि शी शु शू शृ शृ शे शै शो शौ शं शः

... ..

... ..

... ..

ष षा षि षी षु षू षृ षे षै षो षौ षं षः

... ..

... ..

... ..

स सा सि सी सु सू सृ सृ से सै सो सौ सं सः

... ..

... ..

... ..

The Aspirate – महाप्राण

ह हा हि ही हु हू हृ हे है हो हौ हं हः

... ..

... ..

... ..

Reading practice – words with short vowel अ 'a'

इह <i>iha</i>	चपल <i>capala</i>	रस <i>rasa</i>	चलन <i>calana</i>
भव <i>bhava</i>	अथ <i>atha</i>	नरक <i>naraka</i>	उदर <i>udara</i>
भज <i>bhaja</i>	शरण <i>śaraṇa</i>	पद <i>pada</i>	अयन <i>ayana</i>
न <i>na</i>	मम <i>mama</i>	भग <i>bhaga</i>	वदन <i>vadana</i>
च <i>ca</i>	तव <i>tava</i>	चणक <i>caṇaka</i>	लव <i>lava</i>
एव <i>eva</i>	जय <i>jaya</i>	भरत <i>bharata</i>	शम <i>śama</i>
एक <i>eka</i>	हर <i>hara</i>	पणव <i>paṇava</i>	दम <i>dama</i>
धन <i>dhana</i>	नव <i>nava</i>	पवन <i>pavana</i>	समन <i>samana</i>
बल <i>bala</i>	अपजय <i>apajaya</i>	गणक <i>gaṇaka</i>	लय <i>laya</i>
मनन <i>manana</i>	पर <i>para</i>	फल <i>phala</i>	यम <i>yama</i>
वन <i>vana</i>	अपर <i>apara</i>	अज <i>aja</i>	वर <i>vara</i>
नभस <i>nabhasa</i>	सह <i>saha</i>	अक <i>aka</i>	वलय <i>valaya</i>
नर <i>nara</i>	गगन <i>gagana</i>	शयन <i>śayana</i>	एकपद <i>ekapada</i>
गमय <i>gamaya</i>	सकल <i>sakala</i>	कमठ <i>kamaṭha</i>	चरण <i>caraṇa</i>
कलश <i>kalaśa</i>	भण <i>bhaṇa</i>	नटवर <i>naṭavara</i>	वमन <i>vamana</i>
सरल <i>sarala</i>	सबल <i>sabala</i>	इतर <i>itara</i>	

Reading practice – words with short vowel 'अ' 'a' and ending with generic consonants.

बलम् <i>balam</i>	तपस् <i>tapas</i>	महत् <i>mahat</i>
रजस् <i>rajas</i>	यशस् <i>yaśas</i>	सरस् <i>saras</i>
लवणम् <i>lavaṇam</i>	यतस् <i>yatas</i>	भवत् <i>bhavat</i>
षट् <i>ṣaṭ</i>	मयट् <i>mayat</i>	ललत् <i>lalat</i>
ददत् <i>dadat</i>	इदम् <i>idam</i>	उशनस् <i>uśanas</i>
सत् <i>sat</i>	मघवन् <i>maghavan</i>	अयम् <i>ayam</i>
असत् <i>asat</i>	शतम् <i>śatam</i>	यत् <i>yat</i>
हलम् <i>halam</i>	तद् <i>tad</i>	परम् <i>param</i>
वनम् <i>vanam</i>	अहम् <i>aham</i>	भयम् <i>bhayam</i>
सन् <i>san</i>	तमस् <i>tamas</i>	सरट् <i>saraṭ</i>
रसनम् <i>rasanam</i>	नश् <i>naś</i>	सन् <i>san</i>
कमलम् <i>kamalam</i>	अनस् <i>anas</i>	शम् <i>śam</i>
रजतम् <i>rajatam</i>	सम् <i>sam</i>	वषट् <i>vaṣaṭ</i>
मनस् <i>manas</i>	नभस् <i>nabhas</i>	रथम् <i>ratham</i>
अधस् <i>adhas</i>	धनम् <i>dhanam</i>	

Disjoin the letters into consonants and vowels as shown in the example:

अहम्	अ + ह् + अ + म्
कलश	क् + अ + ल् + अ + श् + अ
रसनम्	
गमय	
वषट्	
ददत्	
चरण	
उशनस्	
मघवन्	
इतर	
लवणम्	
अधस्	
महत्	
मनन	
सह	
रथम्	
पणव	

Example: 'k' with abbreviated long vowel 'ā'

क् + आ = का $k + ā = kā$

का खा गा घा डा चा छ़ा जा झ़ा ञ़ा टा ठा डा ढा णा
ता था दा धा ना पा फ़ा बा भा मा या रा ला वा शा षा सा हा

Reading practice – words with long vowel 'ā'

भगवान् *bhagavān*

चामरः *cāmarah*

यथा *yathā*

लता *latā*

माला *mālā*

हालाहल *hālāhala*

आगमः *āgamah*

नारायण *nārāyaṇa*

जटाधर *jaṭādhara*

मानसा *mānasā*

काषाय *kāṣāya*

माया *māyā*

शासकः *jśāsakah*

कालः *kālah*

आपः *āpah*

धारणा *dhāraṇā*

भावना *bhāvanā*

गजानन *gajānana*

धानम् *dhānam*

माधव *mādhava*

सागरः *sāgarah*

राधा *rādhā*

ईशान *īśāna*

पालय *pālaya*

काकः *kākah*

रावण *rāvaṇa*

रामायणम् *rāmāyaṇam*

तलातल *talātala*

राजा *rājā*

पारायणम् *pārāyaṇam*

नारद *nārada*

नाना *nānā*

राघव *rāghava*

Example: 'k' with abbreviated short vowel 'i'

क् + इ = कि $k + i = ki$

कि	खि	गि	घि	ङि	चि	छि	जि	झि	ञि	टि	ठि	डि	ढि	णि			
ति	थि	दि	धि	नि	पि	फि	बि	भि	मि	यि	रि	लि	वि	शि	षि	सि	हि

Reading practice – words with short vowel 'i'

शिव <i>śiva</i>	विकटः <i>vikataḥ</i>	भगवति <i>bhagavati</i>
उमापति <i>umāpati</i>	कपिल <i>kapila</i>	कपालिन् <i>kapālin</i>
सदाशिव <i>sadāśiva</i>	विनायक <i>vināyaka</i>	यतिः <i>yatiḥ</i>
विषयः <i>viśayaḥ</i>	नमामि <i>namāmi</i>	अधिक <i>adhika</i>
अनिलः <i>anilaḥ</i>	निधिः <i>nidhiḥ</i>	निधनः <i>nidhanaḥ</i>
हरिः <i>hariḥ</i>	कविः <i>kaviḥ</i>	समाधि <i>samādhi</i>
मणिः <i>maṇiḥ</i>	निलया <i>nilayā</i>	भजामि <i>bhajāmi</i>
मतिः <i>matiḥ</i>	भवति <i>bhavati</i>	जटिल <i>jaṭila</i>
रविः <i>raviḥ</i>	मलिनः <i>malinaḥ</i>	कालिदासः <i>kālidāsaḥ</i>
रसिका <i>rasikā</i>	गिरिजा <i>girijā</i>	किरि <i>kiri</i>
गणपति <i>gaṇapati</i>	हित <i>hita</i>	शिशिर <i>śīśira</i>

Example: 'k' with abbreviated long vowel 'ī'

क् + ई = की $k + ī = kī$

की खी गी घी डी ची छी जी झी जी टी ठी डी ढी णी
ती थी दी धी नी पी फी बी भी मी यी री ली वी शी षी सी ही

Reading practice – words with long vowel 'ī'

नारी *nārī*

धरणी *dharanī*

गी: *gīḥ*

लीला *līlā*

शरीरम् *sharīram*

नदी *nadī*

मारीचः *mārīcaḥ*

गीता *gītā*

नवनीतम् *navanītam*

दीपाराधना *dīpārāadhanā*

धीमान् *dhīmān*

तडागी *taḍāgī*

दीनः *dīnaḥ*

जीवनम् *jīvanam*

पीतल *pītala*

भीमः *bhīmaḥ*

धीरः *dhīraḥ*

बीजम् *bījam*

भवानी *bhavānī*

रागी *rāgī*

मीनः *mīnaḥ*

नीराजनम् *nīrājanam*

शशी *śaśī*

कीचकः *kīcakaḥ*

भारतीयः *bhāratīyaḥ*

वाराही *vārāhī*

शीतली *śītalī*

नवीनः *navīnaḥ*

नीली *nīlī*

तदीय *tadīya*

लहरी *laharī*

टीका *ṭikā*

वाराणसी *vārāṇasī*

Reading practice – words with short and long vowel ‘i’ ‘ī’

रीतिः <i>ritiḥ</i>	विभीषणः <i>vibhīṣaṇaḥ</i>	जीविका <i>jīvikā</i>
निरीशम् <i>nirīśam</i>	मालिनी <i>mālinī</i>	डाकिनी <i>ḍākinī</i>
चीरिन् <i>cīrin</i>	अनीकिनी <i>anīkinī</i>	अजीतिः <i>ajītiḥ</i>
किरीटः <i>kirītaḥ</i>	दिलीरम् <i>dilīram</i>	झिरीका <i>jhirīkā</i>
मरीचिका <i>marīcikā</i>	विपरीत <i>viparīta</i>	पीडित <i>pīḍita</i>
महिषी <i>mahiṣī</i>	मनीषा <i>manīṣā</i>	कियती <i>kiyatī</i>
पिपीलिका <i>pipīlikā</i>	दिलीपः <i>dīlpah</i>	कीलिका <i>kīlikā</i>
समीचीनम् <i>samīcīnam</i>	भगिनी <i>bhaginī</i>	जालकिनी <i>jālakini</i>
हरिणी <i>hariṇī</i>	करिणी <i>kariṇī</i>	जीविन् <i>jīvin</i>
गिरीशः <i>girīshaḥ</i>	जिगीषा <i>jigīṣā</i>	वाहिनी <i>vāhinī</i>
भीतिः <i>bhītiḥ</i>	दीधितिः <i>dīdhitih</i>	
दधीचि <i>dadhīci</i>	गभीरिका <i>gabhīrikā</i>	भामिनी <i>bhāminī</i>
अधीतिः <i>adhītiḥ</i>	गीतिन् <i>gītin</i>	वीतरागिन् <i>vītarāgin</i>
अतिडीनम् <i>atidīnam</i>	नलिनी <i>nalini</i>	नीलिमा <i>nīlimā</i>
परिणीत <i>pariṇīta</i>	विजनीहि <i>vijānīhi</i>	अशीतिः <i>aśītiḥ</i>
अभिनीत <i>abhinīta</i>	अमीमिषत् <i>amīmiṣat</i>	भीषित <i>bhīṣita</i>
अलीकिन् <i>alīkin</i>	विनीतः <i>vinītaḥ</i>	वीथिः <i>vīthiḥ</i>
वाणिनी <i>vāṇinī</i>	तटिनी <i>taṭinī</i>	

Example: 'k' with abbreviated short vowel 'u'

क् + उ = कु $k + u = ku$

कु खु गु घु ङु चु छु जु झु ञु टु ठु डु ढु णु

तु थु दु धु नु पु फु बु भु मु यु रु लु वु श्चु षु सु हु

Note: रु *ru* – the 'u' is added in the side in the middle of the letter

Reading practice – words with short vowel 'u'

सुखम् *sukham*

शिशुः *śiśuḥ*

करुणा *karuṇā*

दुःखम् *duḥkham*

मरुत् *marut*

मुकुलम् *mukulam*

सुमुख *sumukha*

पुरातन *purātana*

तनुजा *tanujā*

असुरः *asuraḥ*

धुरीणः *dhurīṇaḥ*

वसुधा *vasudhā*

कुरु *kuru*

नकुलः *nakulaḥ*

अनुनासिक *anunāsika*

युवराजः *yuvarājah*

युयुधानः *yuyudhānaḥ*

नहुष *nahuṣa*

पुराण *purāṇa*

विदुः *viduḥ*

चुबुक *cubuka*

गुरुः *guruḥ*

मथुरा *mathurā*

तालु *tālu*

मुदितवदन *muditavadana*

मधुरम् *madhuram*

तुरगः *turagaḥ*

भुवनम् *bhuvanam*

वासुकिः *vāsukiḥ*

धनुस् *dhanus*

दुरित *durita*

वरुणः *varuṇaḥ*

धातु *dhātu*

Example: 'k' with abbreviated long vowel 'ū'

क् + ऊ = कू $k + \bar{u} = k\bar{u}$

कू खू गू घू ङू चू छू जू झू ञू टू ठू डू ढू णू
तू थू दू धू नू पू फू बू भू मू यू रू लू वू शू षू सू हू

Note: रू $r\bar{u}$ – the 'ū' is added in the side in the middle of the letter

Reading practice – words with long vowel 'ū'

नूतन $n\bar{u}tana$

मूढः $m\bar{u}ḍhaḥ$

चूतकः $c\bar{u}taḥ$

चूडामणि $c\bar{u}ḍāmaṇi$

निरूपणम् $nir\bar{u}paṇam$

दूरम् $d\bar{u}ram$

मूलम् $m\bar{u}lam$

पूरयिता $p\bar{u}rayitā$

कूपः $k\bar{u}paḥ$

मयूरः $may\bar{u}raḥ$

आहूति $āh\bar{u}ti$

पूतना $p\bar{u}tanā$

मूषकः $m\bar{u}ṣakaḥ$

पूषन् $p\bar{u}ṣan$

भूरि $bh\bar{u}ri$

हनूमान् $han\bar{u}mān$

असूया $as\bar{u}yā$

अपूपः $ap\bar{u}paḥ$

भूषण $bh\bar{u}ṣaṇa$

वधू $vaḍh\bar{u}$

सूचकः $s\bar{u}caḥ$

पूजा $p\bar{u}jā$

धूमवत् $dh\bar{u}mavat$

समूहः $sam\bar{u}haḥ$

धूपम् $dh\bar{u}pam$

तूलकम् $t\bar{u}lakam$

वरूथिन् $var\bar{u}thin$

शूरः $ś\bar{u}raḥ$

भूः $bh\bar{u}ḥ$

Reading practice – words with short and long vowel ‘u’ and ‘ū’

सूनुः *sūnuḥ*

चारुरूपा *cārurūpā*

अनुकूलः *anukūlaḥ*

नूपुरम् *nūpuram*

कुतूहल *kutūhala*

अनुभूय *anubhūya*

भूसुरः *bhūsuraḥ*

अनुरूपः *anurūpaḥ*

शुचिभूतम् *śucibhūtam*

समुद्रूढः *samudūdhaḥ*

पुरूरवस् *purūravas*

हूहूसुतः *hūhūsutaḥ*

मधुसूदन *madhusūdana*

ऊचुः *ūcuḥ*

अदुदूषत् *adūduṣat*

Example: 'k' with abbreviated short vowel 'r'

क् + ऋ = कृ $k + r = kr$

कृ खृ गृ घृ चृ छृ जृ झृ टृ ठृ डृ ढृ तृ थृ दृ धृ नृ
पृ फृ बृ भृ मृ लृ वृ शृ षृ सृ हृ

Note: for the letter र् r the vowel ऋ r – has been left out because it is impossible to pronounce.

Reading practice – words with short vowel 'r'

मृषा <i>mṛṣā</i>	पृथुः <i>pr̥thuḥ</i>	सुदृढा <i>sudṛḍhā</i>
कृपाकर <i>kṛpākara</i>	भृतः <i>bhṛtaḥ</i>	कृपणः <i>kṛpaṇaḥ</i>
कृतयुगम् <i>kṛtayugam</i>	अधृतः <i>adhṛtaḥ</i>	घृतम् <i>ghṛtam</i>
गृहम् <i>gr̥ham</i>	बृहत् <i>br̥hat</i>	हृत <i>hr̥ta</i>
हृदयम् <i>hr̥dayam</i>	तृणम् <i>tr̥ṇam</i>	निसृत <i>nisṛta</i>
तृतीया <i>tr̥tīyā</i>	भूभृत् <i>bhūbhṛt</i>	मृणालिनी <i>mṛṇālīnī</i>
मृगः <i>mṛgaḥ</i>	दुहितृ <i>duhitṛ</i>	भृगु <i>bhṛgu</i>
सकृत् <i>sakṛt</i>	अमृतम् <i>amṛtam</i>	वृथा <i>vṛthā</i>
शृणु <i>śṛṇu</i>	नृपः <i>nṛpaḥ</i>	वृषभः <i>vṛṣabhaḥ</i>

Example: 'k' with abbreviated long vowel 'ṛ'

$$\text{क्} + \text{ऋ} = \text{कृ} \quad k + \text{ṛ} = k\bar{r}$$

कृ	खृ	गृ	घृ	चृ	छृ	जृ	झृ	टृ	ठृ	तृ	थृ	दृ	धृ	नृ
पृ	बृ	भृ	मृ	लृ	वृ	शृ	षृ	सृ	हृ					

Reading practice – words with long vowel 'ṛ'

There are not many words available. In the words that are given as example as single consonants which are called *dhātus* or roots in Sanskrit Grammar which form the basis for the entire gamut of the Sanskrit language.

कृ $k\bar{r}$

नृ $n\bar{r}$

गृ $g\bar{r}$

पृ $p\bar{r}$

जृ $j\bar{r}$

मृ $m\bar{r}$

तृ $t\bar{r}$

वृ $v\bar{r}$

दृ $d\bar{r}$

शृ $ś\bar{r}$

धृ $dh\bar{r}$

Example: 'k' with abbreviated long vowel 'e'

क् + ए = के $k + e = ke$

के खे गे घे ङे चे छे जे झे जे टे ठे डे ढे णे
ते थे दे धे ने पे फे बे भे मे ये रे ले वे शे षे से हे

Reading practice – words with long vowel 'e'

सहदेवः *sahadevaḥ*

लेखनी *lekhanī*

मेरु *meru*

केशव *keśava*

वेणी *veṇī*

अनेक *aneka*

वासुदेव *vāsudevaḥ*

वेणुगानम् *veṇugānam*

पेशलः *peśalaḥ*

देवी *devī*

सेतुः *setuḥ*

जनमेजयः *janamejayaḥ*

वेदा *vedā*

सुमेधा *sumedhā*

कुबेरः *kuberaḥ*

देवराट् *devarāṭ*

उमेशः *umeśaḥ*

गवेष *gaveṣa*

विशेष *viśeṣa*

परेशः *pareśaḥ*

तेजस् *tejas*

सुकेशी *sukeśī*

महेशः *maheśaḥ*

नाचिकेतः *nāciketaḥ*

मेघः *meghaḥ*

भजे *bhaje*

केतु *ketu*

मेषः *meṣaḥ*

रेवती *revatī*

निवेदनम् *nivedanam*

चेतस् *cetas*

छेदक *chedaka*

हेमन् *heman*

Example: 'k' with abbreviated long vowel 'ai'

क् + ऐ = कै $k + ai = kai$

कै खै गै घै ङै चै छै जै झै ञै टै ठै डै ढै णै
तै थै दै धै नै पै फै बै भै मै यै रै लै वै शै षै स है

Reading practice – words with long vowel 'ai'

तैलिन् *tailin*

चैलम् *cailam*

कैलासः *kailāsaḥ*

जैवेयः *jaiveyaḥ*

मैथिली *maithilī*

जैमिनि *jaimini*

वै *vai*

हैमवती *haimavatī*

कैकेयी *kaikeyī*

शैलः *śailaḥ*

हैहय *haihaya*

तैजसः *taijasah*

वैदिक *vaidika*

आधिदैविकम् *ādhidaivikam*

वैताल *vaitāla*

कैशिकम् *kaiśikam*

दैवत *daivata*

मधुकैटभ *madhukaitabha*

शनैः *śanaiḥ*

वैरम् *vairam*

Example: 'k' with abbreviated long vowel 'o'

क् + ओ = को $k + o = ko$

को खो गो घो डो चो छो जो झो ञो टो ठो डो ढो णो
तो थो दो धो नो पो फो बो भो मो यो रो लो वो शो षो सो हो

Reading practice – words with long vowel 'o'

यशोदा <i>yaśodā</i>	कोमलम् <i>komalam</i>	भोगम् <i>bhogam</i>
ओघः <i>oghaḥ</i>	मनोहरम् <i>manoharam</i>	रोगः <i>rogaḥ</i>
आरोप <i>āropa</i>	अशोकवनम् <i>aśokavanam</i>	मोहन <i>mohana</i>
तपोलोकः <i>tapolokaḥ</i>	कोकिला <i>tkokilā</i>	घोणीसुतः <i>ghoṇīsutaḥ</i>
आरोहण <i>ārohaṇa</i>	लोह <i>loha</i>	ओषधि <i>oṣadhi</i>
थोडनम् <i>thodanam</i>	अवलोकनम् <i>avalokanam</i>	परितोषः <i>paritoṣaḥ</i>
तिरोधानम् <i>tirodhānam</i>	अपोह <i>apoha</i>	सोमन् <i>soman</i>
तोलः <i>tolah</i>	उपयोगः <i>upayogaḥ</i>	सरोवरः <i>sarovaraḥ</i>
चोदन <i>codana</i>	होमः <i>homaḥ</i>	चकोरः <i>cakoraḥ</i>
चोषणम् <i>coṣaṇam</i>	बोधः <i>bodhaḥ</i>	शोभा <i>śobhā</i>
गोपालः <i>gopālaḥ</i>	घोषः <i>ghoṣaḥ</i>	कठोरः <i>kaṭoraḥ</i>

Example: 'k' with abbreviated long vowel 'au'

क् + औ = कौ $k + au = kau$

कौ खौ गौ घौ डौ चो छौ जौ झौ ञौ टौ ठौ डौ ढौ णौ
तौ थौ दौ धौ नौ पौ फौ बौ भौ मौ यौ रौ लौ वौ शौ षौ सौ हौ

Reading practice – words with long vowel 'au'

यौवनम् <i>yauvanam</i>	नौका <i>naukā</i>	लौकिकम् <i>laukikam</i>
कौटिक <i>kautika</i>	गौतमः <i>gautamaḥ</i>	गौडदेशम् <i>gauḍadeśam</i>
मौनम् <i>maunam</i>	गौण <i>gauṇa</i>	कौमोदकी <i>kaumodakī</i>
ढौकनम् <i>dhaukanam</i>	तौषारः <i>tauṣārah</i>	जनौघः <i>janaughah</i>
औषधम् <i>auśadham</i>	कौरव <i>kaurava</i>	कौशलम् <i>kauśalam</i>
सौदामिनी <i>saudāminī</i>	गौरवम् <i>gauravam</i>	सौरभ <i>saurabha</i>
गौः <i>gauḥ</i>	मौलि <i>mauli</i>	कौमुदी <i>kaumudī</i>
गौरी <i>gaurī</i>	कौपीन <i>kaupīna</i>	कौतुकम् <i>kautukam</i>
धौत <i>dhauta</i>	औपचारिक <i>aupacārika</i>	दिवौकसः <i>divaukasah</i>
आधिभौतिकम् <i>ādhibhautikam</i>		

Example: 'k' with *anusvāra* 'ṁ'

क् + अं = कं $k + aṁ = kaṁ$

कं खं गं घं चं छं जं झं टं ठं डं ढं णं

तं थं दं धं नं पं फं बं भं मं यं रं लं वं शं षं सं हं

Reading practice – words with *anusvāra* 'aṁ'

संयोगः । संवादः । संशयः । अहिंसा । हंसः । सिंहिका ।

रामायणं महाभरतम् इतिहासं पुराणं च पठ ।

पुनरपि जननं पुनरपि मरणं पुनरपि जननी जठरे शयनम् ।

शिवं शिवकरं संसार नाशकरं सदाशिवम् अहं नमामि ।

अतिदीनम् इमं परिपालय माम् ।

तव जलम् अमलं येन निपीतं परमपदं खलु तेन गृहीतम् ।

रोगं शोकं तापं पापं हर मे भगवति कुमति कलापम् ।

अरोगताम् अदोषतां सुसाहितिं उपैति ।

सुरादिं सुखादिं गुणेशं गणेशं भजामि ।

महादेवदेवं महादेवभावं महादेवबालं भजे लोकपालम् ।

महेशं कलेशं सुरेशं परेशं नरेशं गिरीशं महीशम् अहं भजे ।

Example: 'k' with *visarga* 'ḥ'

क् + अः = कः $k + aḥ = kaḥ$

कः खः गः घः ङः चः छः जः झः ञः टः ठः डः ढः णः
तः थः दः धः नः पः फः बः भः मः यः रः लः वः शः षः सः हः

Reading practice – words with *visarga* 'aḥ'

अजः , लताः , रविः , लेखनीः , डमरुः , वधूः , मणेः , शनैः , गौः

काकः काकः पिकः पिकः ।

हिमालयः रमणीयः ।

कपिलाय नमः ।

रामः राजमणिः विजयते ।

खेः लोकः सुखम् ।

गुरुः याः कथाः पुराणेषु पठति, ताः एव सः कथयति ।

रघोः पिता दिलीपः नः लेखनीः ददाति ।

Disjoin the letters into consonants and vowels as shown in the example:

vowel	Word	Letters split
अ	नयनम्	न् + अ + य् + अ + न् + म्
आ	राघवः	र् + आ + ग् + अ + व् + अः
अ	गगन	
आ	भासकानाम्	
इ	हिमगिरि	
ई	सीतली	
इ ई	किरिटी	
उ	सुमुख	
ऊ	पुरूरवस्	
उ ऊ	अनुभूय	
ऋ	अमृतम्	
ॠ	नृणाम्	
ए	देवेश	
ऐ	हैहय	
ओ	भोजनम्	
औ	औषधम्	
अं	संसर	
अः	रमणः	

Pick up words from the reading practice word list and write them in the columns as shown in the example:

vowel	Signs	Words	words	words	words
अ					
आ	।				
इ	ि				
ई	ी				
इ ई	ि ी				
उ	ु ू				
ऊ	ू				
उ ऊ	ु ू				
ऋ	ॠ				
ॠ	ॡ				
ए	ै				
ऐ	ॢ				
ओ	ॣ				
औ	।				
अं	॥				
अः	॥				

Section 3

संयुक्त अक्षराणि *saṁyukta akṣarāṇi*

Conjunct Consonants

In this chapter we are learning to recognise the forms of conjunct consonants, meaning - when two consonants are placed next to each other.

How to pronounce and write when letters are compounded?

They are written in the order in which they are pronounced.

The combination is always –

Consonant + consonant + vowel.

क् + न् + अ $K + n + a = kna$ क्न/क

The first consonant is always written in the generic form before compounding. The last consonant is always a *svarayuktta akṣara*, the abbreviated form of the vowel is appended or combined.

Varṇānām atyanta sāmīpyam (when the letters are placed next to each other) is called *saṁhita* in the Veda. In Paninian language also it is used in the same thinking *saṁhitāyām*.

What happens to the letters when there is *atyanta sāmīpyam*, placed close to each other?

They either remain as they are or they undergo some change in the form and there is phonetic change too. This is *saṁhita*. The preceding letters generally lose their nether stroke and the perpendicular strokes when compounded.

Rules for writing conjunct letters:

1. If there is a vertical line in the first consonant, remove the vertical line and the nether stroke and add the second letter with a vowel.

e.g. सत्य *satya* स + त् + य् + अ is written as स त य = सत्य

अम्बा *ambā* अ + म् + ब् + आ is written as अ ढ बा = अम्बा

2. If there is no clear vertical line in the first consonant, there are three possible ways of writing these forms:

- a. The first letter can be written in the generic form

e.g. क्ल *kla* = क् + ल् + अ *k + l + a*

- b. Truncate the first letter and write the second

e.g. क्ल *kla* = क् + ल् + अ *k + l + a*

- c. Write the second letter under the first letter

e.g. क्ल *kla* = क् + ल् + अ *k + l + a*

3. There are three ways of writing the consonant 'र्' 'r'

- a. If 'र्' 'r' or the vowel 'ऋ' 'ṛ' is the first letter of the conjunct letter,

it will be written as a hook [◌] on top of the second letter. It is necessarily called रेफ *repha*.

e.g. र्क *rka* = र् + क् + अ *r + k + a*

b. If 'र' 'r' is the second letter of the conjunct letter, it will be written as a stroke in the left side beginning from the middle of the first consonant.

e.g. क्रा $kra = क + र + अ$ $k + r + a$

c. For the letters which have a rounded shape, when 'र' r is the second letter it will appear like a carrot symbol below the letters.

e.g. छ+र+अ=छ्र $chra$ ट+र+अ=ट्र tra ठ+र+अ=ठ्र tha

ड+र+अ=ड्र dra ढ+र+अ=ढ्र $dhra$

4. Regarding Nasals

The class consonants or the *vargīya* consonants take the nasal of its class while coining a word.

The difference in the pronunciation is identified by the form.

ङ् \dot{n} ञ् \tilde{n} ण् \dot{n} न् n म् \dot{m}

कवर्ग = ङ् \dot{n} = ङ्क ङ्ख ङ्ग ङ्घ written as ङ्क ङ्ख ङ्ग ङ्घ (stacked)

चवर्ग = ञ् \tilde{n} = ञ्च ञ्छ ञ्ज ञ्झ written as ञ्च ञ्छ ञ्ज ञ्झ

टवर्ग = ण् \dot{n} = ण्ट ण्ठ ण्ड ण्ढ ण्ण written as ण्ट ण्ठ ण्ड ण्ढ ण्ण

तवर्ग = न् n = न्त न्थ न्द न्ध न्न written as न्त न्थ न्द न्ध न्न

पवर्ग = म् \dot{m} = म्प म्फ म्ब म्भ म्म written as म्प म्फ म्ब म्भ म्म

5. If श् 'ś' is the first letter, it optionally gets a special form

श् + च = श्र *śca*

श् + र = श्र *śra*

श् + व = श्र *śva*

श् + न + श्न *śna*

6. Special conjunct characters

क् + ष = क्ष *kṣa*

क् + त् + त = क्त / क्त *cta*

त् + त = त्त *tta*

त् + र = त्र *tra*

द् + द = द्द *dda*

द् + य = द्य *dya*

ज् + ञ = ज्ञ *jña*

7. Reverse pronunciation

Pronunciation of

ह् + ण = ह्र should be reversed while pronouncing as ण् + ह

ह् + न = ह्न should be reversed while pronouncing as न् + ह

ह् + म = ह्र्म should be reversed while pronouncing as म् + ह

संयुक्तवर्णाः *saṁyukta varṇāḥ* combinations

व्यञ्जनम् + व्यञ्जनम् + स्वरः = संयुक्त आक्षराणि

vyañjanam + vyañjanam + svarah = saṁyukta akṣarāṇī

Consonant + consonant + vowel = conjunct Consonant

The possible combinations of conjuncts with क् K as the second letter

<p>1. --- + क् + अ</p> <p>क् + क् + अ = क्क <i>kka</i></p> <p>ङ् + क् + अ = ङ्क <i>ṅka</i></p> <p>च् + क् + अ = च्क <i>cka</i></p> <p>ट् + क् + अ = ट्क <i>ṭka</i></p> <p>त् + क् + अ = त्क <i>tka</i></p> <p>र् + क् + अ = र्क <i>rka</i></p> <p>ल् + क् + अ = ल्क <i>lka</i></p> <p>ष् + क् + अ = ष्क <i>ṣka</i></p> <p>स् + क् + अ = स्क <i>ska</i></p>	<p>क् K as the second letter</p> <p>कुक्कुटः – <i>kukkuṭaḥ</i></p> <p>आङ्कुरः – <i>aṅkuraḥ</i></p> <p>साचकः – <i>sācakaḥ</i></p> <p>षट्क – <i>ṣaṭka</i></p> <p>तात्कालिक – <i>tātkālika</i></p> <p>अर्कः – <i>arkaḥ</i></p> <p>शुल्कम् – <i>śulkaṁ</i></p> <p>निष्काम – <i>niṣkāma</i></p> <p>संस्कारः – <i>samskāraḥ</i></p>	
<p>2. --- + ख</p> <p>ङ् + ख + अ = ङ्ख <i>ṅkha</i></p> <p>त् + ख + अ = त्ख <i>tkha</i></p> <p>स् + ख + अ = स्ख <i>skha</i></p>	<p>ख् Kh as the second letter</p> <p>शङ्खम् – <i>śaṅkhaṁ</i></p> <p>उत्खननम् – <i>utkhananam</i></p> <p>स्खलनम् – <i>skhalanam</i></p>	

<p>3. --- + ग</p> <p>ग् + ग + अ = गग <i>gga</i> ङ् + ग + अ = ङ्ग <i>ṅga</i> ड् + ग + अ = ङ्ग <i>dga</i> द् + ग + अ = द्ग <i>dga</i> र् + ग + अ = र्ग <i>rga</i> ल् + ग + अ = ल्ग <i>lga</i></p>	<p>ग् <i>g</i> as the second letter गुग्गुलः – <i>guggulaḥ</i> गङ्गा – <i>gaṅgā</i> खड्गम् – <i>khadgam</i> मुद्गलः – <i>mudgalaḥ</i> गर्गः – <i>gargaḥ</i> फाल्गुनः – <i>phālgunaḥ</i></p>	
<p>3. --- + घ</p> <p>ङ् + घ् + अ = ङ्घ <i>ṅgha</i> द् + घ् + अ = द्घ <i>dgha</i> र् + घ् + अ = र्घ <i>rgha</i></p>	<p>घ् <i>gh</i> as the second letter लङ्घनम् – <i>laṅghanam</i> उद्घाटनम् – <i>udghāṭanam</i> अर्घः – <i>arghaḥ</i></p>	
<p>5. --- + च</p> <p>च् + च् + अ = च्च <i>cca</i> ज् + च् + अ = ज्च <i>ñca</i> र् + च् + अ = र्च <i>rca</i> श् + च + अ = श्च <i>śca</i></p>	<p>च् <i>c</i> as the second letter उच्चैः – <i>uccaiḥ</i> पञ्च – <i>pañca</i> अर्चना – <i>arcanā</i> पश्चात् – <i>paścāt</i></p>	
<p>6. --- + छ</p> <p>च् + छ् + अ = च्छ <i>ccha</i> ज् + छ् + अ = ज्छ <i>ñcha</i> र् + छ् + अ = र्छ <i>rcha</i></p>	<p>छ् <i>ch</i> as the second letter इच्छा – <i>icchā</i> वाञ्छा – <i>vāñchā</i> मूर्छा – <i>mūrchā</i></p>	

<p>7. --- + ज</p> <p>ज् + ज् + अ = ज्ज <i>jja</i> ज् + ज् + अ = ज्ञ <i>ñja</i> ङ् + ज् + अ = ङ्ज <i>ḍja</i> ब् + ज् + अ = ब्ज <i>bja</i> र् + ज् + अ = र्ज <i>rja</i></p>	<p>ज् <i>j</i> as the second letter उज्जैनि – <i>ujjaini</i> सज्जय – <i>sañjaya</i> षङ्ज – <i>ṣaḍja</i> अब्ज – <i>abja</i> अर्जुन – <i>arjuna</i></p>	
<p>8. --- + झ</p> <p>ज् + झ् + अ = ज्झ <i>jjha</i> ज् + झ् + अ = ज्ञ <i>ñjha</i> र् + झ् + अ = र्झ <i>rjha</i></p>	<p>झ् <i>jh</i> as the second letter झलज्झल – <i>jhalajjhala</i> झञ्झनम् – <i>jhañjhanam</i> झर्झरः – <i>jharjharah</i></p>	
<p>9. --- + ञ</p> <p>च् + ञ् + अ = च्च <i>cñā</i> ज् + ञ् + अ = ज्ञ <i>jñā</i></p>	<p>ञ् <i>ñ</i> as the second letter याच्चा – <i>yācñā</i> ज्ञानम् – <i>jñānam</i></p>	
<p>10. --- + ट</p> <p>ट् + ट् + अ = ट्ट <i>ṭṭa</i> ण् + ट् + अ = ण्ट <i>ṇṭa</i> प् + ट् + अ = प्ट <i>pṭa</i> ष् + ट् + अ = ष्ट <i>ṣṭa</i></p>	<p>ट् <i>ṭ</i> as the second letter टट्टनी – <i>ṭaṭṭanī</i> घण्टा – <i>ghaṇṭā</i> आप्टे – <i>āpṭe</i> अष्टम – <i>aṣṭama</i></p>	
<p>11. --- + ठ</p> <p>ठ् + ठ् + अ = ठ्ठ <i>ṭhṭha</i> ण् + ठ् + अ = ण्ठ <i>ṇṭha</i> ष् + ठ् + अ = ष्ठ <i>ṣṭha</i></p>	<p>ठ् <i>ṭh</i> as the second letter विठ्ठलः – <i>viṭhṭhalah</i> वैकुण्ठः – <i>vaikunṭhaḥ</i> काष्ठम् – <i>kāṣṭham</i></p>	

<p>12. --- + ड</p> <p>ड् + ड् + अ = ड्ड <i>ḍḍa</i> ण् + ड् + अ = ण्ड <i>ṇḍa</i></p>	<p>इ <i>ḍ</i> as the second letter उड्डीशः – <i>uddīśaḥ</i> पाण्डव – <i>pāṇḍava</i></p>	
<p>13. --- + ढ</p> <p>ड् + ढ् + अ = ड्ड्ह <i>ḍḍh</i> ण् + ढ् + अ = ण्ड्ह <i>ṇḍha</i></p>	<p>ढ् <i>ḍh</i> as the second letter शिण्ड्ही – <i>śiṇḍdhī</i> षण्ड – <i>ṣaṇḍha</i></p>	
<p>14. --- + ण</p> <p>ण् + ण् + अ = ण्ण <i>ṇṇa</i> र् + ण् + अ = र्ण <i>rṇa</i> ष् + ण् + अ = ष्ण <i>ṣṇa</i></p>	<p>ण् <i>ṇ</i> as the second letter विषण्ण – <i>viṣaṇṇa</i> कर्ण – <i>karṇa</i> कृष्ण – <i>kṛṣṇa</i></p>	
<p>15. --- + त</p> <p>त् + त् + अ = त्त <i>tta</i> न् + त् + अ = न्त <i>nta</i> प् + त् + अ = प्त <i>pta</i> र् + त् + अ = र्त <i>rta</i> स् + त् + अ = स्त <i>sta</i></p>	<p>त् <i>t</i> as the second letter उत्तमः – <i>uttamaḥ</i> दन्तः – <i>dantaḥ</i> आप्त – <i>āpta</i> गर्तः – <i>gartaḥ</i> हस्त – <i>hasta</i></p>	
<p>16. --- + थ</p> <p>त् + थ् + अ = त्थ <i>ttha</i> न् + थ् + अ = न्थ <i>ntha</i> र् + थ् + अ = र्थः <i>rtha</i> स् + थ् + अ = स्थ <i>stha</i></p>	<p>थ् <i>th</i> as the second letter उत्थानम् – <i>utthānam</i> पन्था – <i>panthā</i> अर्थः – <i>arthaḥ</i> स्थानम् – <i>sthānam</i></p>	

<p>17. --- + द</p> <p>द् + द् + अ = द्द <i>dda</i> न् + द् + अ = न्द <i>nda</i> ब् + द् + अ = ब्द <i>bda</i> र् + द् + अ = र्द <i>rda</i></p>	<p>द् <i>d</i> as the second letter उद्दालकः – <i>uddālakaḥ</i> नन्दगोपः – <i>nandagopaḥ</i> शब्दम् – <i>śabdam</i> गर्दभः – <i>gardabhaḥ</i></p>	
<p>18. --- + ध</p> <p>ग् + ध् + अ = ग्ध <i>gdha</i> द् + ध् + अ = द्ध <i>ddha</i> न् + ध् + अ = न्ध <i>ndha</i> ब् + ध् + अ = ब्ध <i>bdha</i> र् + ध् + अ = र्ध <i>rdha</i></p>	<p>ध् <i>dh</i> as the second letter दुग्धम् – <i>dugdham</i> शुद्धम् – <i>śuddham</i> बन्धनम् – <i>bandhanam</i> लब्धम् – <i>labdham</i> अर्धनारी – <i>ardhanārī</i></p>	
<p>19. --- + न</p> <p>क् + न् + अ = क्न <i>kna</i> ख् + न् + अ = ख्न <i>khna</i> ग् + न् + अ = ग्न <i>gna</i> घ् + न् + अ = घ्न <i>ghna</i> त् + न् + अ = त्न <i>tna</i> ध् + न् + अ = ध्न <i>dhna</i> न् + न् + अ = न्न <i>nnā</i> प् + न् + अ = प्न <i>pna</i> म् + न् + अ = म्न <i>mna</i> श् + न् + अ = श्न <i>śna</i> स् + न् + अ = स्न <i>sna</i> ह् + न् + अ = ह्न <i>hna</i></p>	<p>न् <i>n</i> as the second letter शक्नोति – <i>śaknoti</i> चख्नतुः – <i>cakhnatuh</i> लग्न – <i>lagna</i> विघ्नम् – <i>vighnam</i> रत्नम् – <i>ratnam</i> बध्नाति – <i>badhnāti</i> अन्नम् – <i>annam</i> आप्नोति – <i>āpnoti</i> नाम्नी – <i>nāmnī</i> अश्नुते – <i>aśnute</i> स्नानम् – <i>snānam</i> चिह्नम् – <i>cinham</i></p>	

<p>20. --- + प</p> <p>ट् + प् + अ = ट्प <i>tpa</i> तृ + प् + अ = तृप <i>tpa</i> प् + प् + अ = प्प <i>ppa</i> म् + प् + अ = म्प <i>mpa</i> र् + प् + अ = र्प <i>rpa</i> ल् + प् + अ = ल्प <i>lpa</i> ष् + प् + अ = ष्प <i>ṣpa</i> स् + प् + अ = स्प <i>spa</i></p>	<p>प् <i>p</i> as the second letter</p> <p>षट्पदः – <i>ṣaṭpadaḥ</i> तत्पदम् – <i>tatpadam</i> पिप्पली – <i>pippalī</i> परम्परा – <i>paramparā</i> सर्पः – <i>sarpaḥ</i> अल्पम् – <i>alpam</i> पुष्पम् – <i>puṣṣam</i> स्पृहा – <i>spr̥hā</i></p>	
<p>21. --- + फ</p> <p>त् + फ् + अ = त्फ <i>tpha</i> म् + फ् + अ = म्फ <i>mpha</i> ल् + फ् + अ = ल्फ <i>lpha</i> स् + फ् + अ = स्फ <i>spha</i></p>	<p>फ् <i>ph</i> as the second letter</p> <p>उत्फणः – <i>utphaṇaḥ</i> गुम्फः – <i>gumphāḥ</i> गुल्फः – <i>gulphaḥ</i> स्फटिकम् – <i>sphaṭikam</i></p>	
<p>22. --- + ब</p> <p>म् + ब् + अ = म्ब <i>mba</i> र् + ब् + अ = र्ब <i>rba</i> ल् + ब् + अ = ल्ब <i>lba</i></p>	<p>ब् <i>b</i> as second letter</p> <p>लम्बोदर – <i>lambodara</i> दुर्बलः – <i>durbalaḥ</i> उल्बणम् – <i>ulbaṇam</i></p>	
<p>23. --- + भ</p> <p>द् + भ् + अ = ब्ध <i>bha</i> म् + भ् + अ = म्भ <i>mbha</i> र् + भ् + अ = र्भ <i>rbha</i> ल् + भ् + अ = ल्भ <i>lbha</i></p>	<p>भ् <i>bh</i> as second letter</p> <p>सद्भावना – <i>sadbhāvanā</i> शम्भो – <i>śambho</i> अर्भक – <i>arbhaka</i> गल्भट्ट – <i>galbha</i></p>	

<p>24. --- + म</p> <p>क् + म् + अ = क्म <i>kma</i> ङ् + म् + अ = ङ्म <i>ṅma</i> च् + म् + अ = च्म <i>cma</i> त् + म् + अ = त्म <i>tma</i> द् + म् + अ = द्म <i>dma</i> ध् + म् + अ = ध्म <i>dhma</i> न् + म् + अ = न्म <i>nma</i> प् + म् + अ = प्म <i>pma</i> म् + म् + अ = म्म <i>mma</i> र् + म् + अ = र्म <i>rma</i> ल् + म् + अ = ल्म <i>lma</i> श् + म् + अ = श्म <i>śma</i> ष् + म् + अ = ष्म <i>ṣma</i> स् + म् + अ = स्म <i>sma</i> ह् + म् + अ = ह्म <i>hma</i></p>	<p>म् <i>m</i> as second letter</p> <p>रुक्मिणी – <i>rukmiṇī</i> वाङ्मयम् – <i>vāṅmayam</i> वच्मि – <i>vacmi</i> आत्मा – <i>ātmā</i> पद्मावती – <i>padmāvatī</i> दध्मौ – <i>dadhmau</i> मन्मथः – <i>manmathaḥ</i> पाप्मा – <i>pāpmā</i> मम्मटः – <i>mammataḥ</i> धर्म – <i>dharma</i> गुल्मः – <i>gulmaḥ</i> अश्मन् – <i>aśman</i> ऊष्माणः – <i>ūṣmāṇaḥ</i> स्मरणम् – <i>smaraṇam</i> जिह्वा – <i>jimha</i></p>	
<p>25. --- + य</p> <p>क् + य् + अ = क्य <i>kya</i> ख् + य् + अ = ख्य <i>khya</i> ग् + य् + अ = ग्य <i>gya</i> घ् + य् + अ = घ्य <i>ghya</i> च् + य् + अ = च्य <i>cya</i> ज् + य् + अ = ज्य <i>jya</i> ट् + य् + अ = ट्य <i>ṭya</i></p>	<p>य् <i>y</i> as the second letter</p> <p>वाक्यम् – <i>vākyam</i> आख्यानम् – <i>ākhyānam</i> भाग्यम् – <i>bhāgyam</i> मौढ्यम् – <i>maughyam</i> च्यवनम् – <i>cyavanam</i> राज्यम् – <i>rājyam</i> शाट्यायनम् – <i>śāṭyāyanam</i></p>	

ढ् + य् + अ = ढ्य <i>dhya</i> ण् + य् + अ = ण्य <i>nya</i> त् + य् + अ = त्य <i>tya</i> थ् + य् + अ = थ्य <i>thya</i> द् + य् + अ = द्य <i>dya</i> ध् + य् + अ = ध्य <i>dhya</i> न् + य् + अ = न्य <i>nya</i> प् + य् + अ = प्य <i>pya</i> ब् + य् + अ = ब्य <i>bya</i> भ् + य् + अ = भ्य <i>bhya</i> म् + य् + अ = म्य <i>mya</i> य् + य् + अ = य्य <i>yya</i> र् + य् + अ = र्य <i>rya</i> ल् + य् + अ = ल्य <i>lya</i> व् + य् + अ = व्य <i>vya</i> श् + य् + अ = श्य <i>śya</i> ष् + य् + अ = ष्य <i>ṣya</i> स् + य् + अ = स्य <i>sya</i> ह् + य् + अ = ह्य <i>hya</i>	मौढ्यम् – <i>mauḍhyam</i> पुण्यम् – <i>puṇyam</i> सत्यम् – <i>satyam</i> पथ्यम् – <i>pathyam</i> गद्यम् – <i>gadyam</i> ध्यानम् – <i>dhyānam</i> कन्या – <i>kanyā</i> सामीप्यम् – <i>sāmīpyam</i> शैब्यः – <i>śaibyaḥ</i> आरभ्य – <i>ārabhya</i> सौम्या – <i>saumyā</i> शैय्या – <i>śaiyyā</i> आर्य – <i>ārya</i> बाल्यम् – <i>bālyam</i> व्याकरणम् – <i>vyākaraṇam</i> श्यामला – <i>śyāmalā</i> पुष्य – <i>puṣya</i> सस्यः – <i>sasyaḥ</i> गुह्यम् – <i>guhyam</i>	
26. --- + र क् + र् + अ = क्र <i>kra</i> ग् + र् + अ = ग्र <i>gra</i> घ् + र् + अ = घ्र <i>ghra</i> ज् + र् + अ = ज्र <i>jra</i>	र् <i>r</i> as the second letter विक्रमः – <i>vikramaḥ</i> ग्रामः – <i>grāmaḥ</i> घ्राण – <i>ghrāṇa</i> वज्रम् – <i>vajram</i>	

<p> त् + र् + अ = त्र <i>tra</i> द् + र् + अ = द्र <i>dra</i> ध् + र् + अ = ध्र <i>dhra</i> प् + र् + अ = प्र <i>pra</i> ब् + र् + अ = ब्र <i>bra</i> भ् + र् + अ = भ्र <i>bhra</i> म् + र् + अ = म्र <i>mra</i> व् + र् + अ = व्र <i>vra</i> श् + र् + अ = श्र <i>śra</i> स् + र् + अ = स्र <i>sra</i> ह् + र् + अ = ह्र <i>hra</i> </p>	<p> पुत्रः – <i>putrah</i> सौभद्रः – <i>saubhadrah</i> रन्ध्रः – <i>randhrah</i> प्रकाशः – <i>prakāśah</i> अब्रवीत् – <i>abravīt</i> भ्रमणम् – <i>bhramaṇam</i> आम्रम् – <i>āmram</i> व्रतिन् – <i>vratin</i> श्रवणम् – <i>śravaṇam</i> सहस्रम् – <i>sahasram</i> ह्रदः दृ <i>hradah</i> </p>	
<p> 27. --- + ल क् + ल् + अ = क्ल <i>kla</i> ग् + ल् + अ = ग्ल <i>gla</i> प् + ल् + अ = प्ल <i>pla</i> म् + ल् + अ = म्ल <i>mla</i> ल् + ल् + अ = ल्ल <i>lla</i> श् + ल् + अ = श्ल <i>śla</i> ह् + ल् + अ = ह्ल <i>hla</i> </p>	<p> ल् <i>l</i> as the second letter शुक्ल – <i>śukla</i> ग्लानिः – <i>glāniḥ</i> प्लवगः – <i>plavagah</i> म्लानिः – <i>mlāniḥ</i> वल्लकी – <i>vallakī</i> श्लाघनम् – <i>ślāghanam</i> आह्लादकः – <i>āhlādakah</i> </p>	
<p> 28. --- + व क् + व् + अ = क्व <i>kva</i> ग् + व् + अ = ग्व <i>gva</i> ज् + व् + अ = ज्व <i>jva</i> त् + व् + अ = त्व <i>tva</i> द् + व् + अ = द्व <i>dva</i> </p>	<p> व् <i>v</i> as the second letter पक्वम् – <i>pakvam</i> ऋग्वेद दृ <i>ṛgveda, gvālah</i> ज्वलनम् – <i>jvalanam</i> त्वम् – <i>tvam</i> द्वारम् – <i>dvāram</i> </p>	

<p> ध् + व् + अ = ध्व <i>dhva</i> न् + व् + अ = न्व <i>nva</i> र् + व् + अ = र्व <i>rva</i> ल् + व् + अ = ल्व <i>lva</i> श् + व् + अ = श्व <i>śva</i> ष् + व् + अ = ष्व <i>ṣva</i> स् + व् + अ = स्व <i>sva</i> ह् + व् + अ = ह्व <i>hva</i> </p>	<p> ध्वनिः – <i>dhvaniḥ</i> सुधन्वा – <i>sudhanvā</i> उर्वारुकम् – <i>urvārukam</i> बिल्वः – <i>bilvaḥ</i> ईश्वर – <i>īśvara</i> कुरुष्व – <i>kuruṣva</i> स्वयम् – <i>svayam</i> जिह्वा टृ <i>jihvā</i> </p>	
<p> 29. --- + श र् + श् + अ = र्श <i>rśa</i> </p>	<p> श् <i>ś</i> as second letter परामर्शः – <i>parāmarśaḥ</i> </p>	
<p> 30. --- + ष क् + ष् + अ = क्ष <i>kṣa</i> ट् + ष् + अ = ट्ष <i>ṭṣa</i> र् + ष् + अ = र्ष <i>rṣa</i> </p>	<p> ष् <i>ṣ</i> as second letter मोक्ष – <i>mokṣa</i> षट्षष्टिः – <i>ṣaṭṣaṣṭiḥ</i> आर्ष टृ <i>ārṣa</i> </p>	
<p> 31. --- + स क् + स् + अ = क्स <i>ksa</i> त् + स् + अ = त्स <i>tsa</i> प् + स् + अ = प्स <i>psa</i> स् + स् + अ = स्स <i>ssa</i> </p>	<p> स् <i>s</i> as second letter वाक्सारः – <i>vāksāraḥ</i> वत्सला – <i>vatsalā</i> अप्सरा – <i>apsarā</i> दुस्सहः – <i>dussahaḥ</i> </p>	
<p> 32. --- + ह र् + ह् + अ = र्ह <i>rha</i> ल् + ह् + अ = ल्ह <i>lha</i> </p>	<p> ह् <i>h</i> as second letter अर्हः – <i>arhaḥ</i> विल्हणः – <i>vilhaṇaḥ</i> </p>	

Conjunct consonant with three or more letters

क् + त् + त् + अ = क्त	<i>ktta</i>	भक्तः <i>bhakttaḥ</i>	
क् + ल् + य् + अ = क्ल्य	<i>klya</i>	शौक्ल्यम् <i>śauklyam</i>	
क् + ष् + ण् + अ = क्षण	<i>kṣṇa</i>	सुदीक्षणा <i>sudīkṣṇā</i>	
क् + ष् + म् + अ = क्ष्म	<i>kṣma</i>	लक्ष्मणः <i>lakṣmaṇaḥ</i>	
क् + ष् + य् + अ = क्ष्य	<i>kṣya</i>	लक्ष्यम् <i>lakṣyam</i>	
क् + ष् + व् + अ = क्ष्व	<i>kṣva</i>	इक्ष्वाकु <i>ikṣvāku</i>	
ग् + ध् + य् + अ = ग्ध्य	<i>gdhya</i>	मौग्ध्यम् <i>maugdhyam</i>	
ग् + भ् + य् + अ = ग्भ्य	<i>gbhya</i>	दिग्भ्याम् <i>digbhyām</i>	
ग् + र् + य् + अ = ग्य	<i>grya</i>	अग्यम् <i>agryam</i>	
ङ् + क् + र् + अ = ङ्क्र	<i>ṅkra</i>	सङ्क्रामणम् <i>saṅkramaṇam</i>	
ङ् + क् + ष् + अ = ङ्क्ष	<i>ṅkṣa</i>	आकाङ्क्षा <i>ākāṅkṣā</i>	
ङ् + ग् + य् + अ = ङ्ग्य	<i>ṅgya</i>	आलिङ्ग्य <i>ālīṅgya</i>	
ङ् + घ् + य् + अ = ङ्घ्य	<i>ṅghya</i>	उल्लङ्घ्य <i>ullaṅghya</i>	
च् + छ् + र् + अ = च्छ्र	<i>cchra</i>	कृच्छ्रम् <i>kṛcchram</i>	
ण् + ठ् + य् + अ = ण्त्य	<i>ṇṭhya</i>	कण्ठाः <i>kaṇṭhyāḥ</i>	
ण् + ड् + र् + अ = ण्ड्र	<i>ṇdra</i>	पौण्ड्रः <i>pauṇdraḥ</i>	
ण् + ड् + य् + अ = ण्ड्य	<i>ṇḍya</i>	मौण्ड्यम् <i>mauṇḍyam</i>	
त् + त् + व् + अ = त्त्व	<i>ttva</i>	तत्त्वम् <i>tattvam</i>	
त् + न् + य् + अ = त्न्य	<i>tnya</i>	पत्न्या <i>patnyā</i>	
त् + म् + य् + अ = त्म्य	<i>tmya</i>	आत्म्य <i>ātmya</i>	
त् + र् + य् + अ = त्र्य	<i>trya</i>	त्र्यम्बक <i>tryambaka</i>	
त् + स् + न् + अ = त्सन्	<i>tsna</i>	कृत्स्नम् <i>kṛtsnam</i>	
त् + स् + य् + अ = त्स्य	<i>tsya</i>	मत्स्यः <i>matsyaḥ</i>	
द् + ध् + य् + अ = द्ध्य	<i>ddhya</i>	बुद्ध्या <i>buddhyā</i>	

द् + भ् + य् + अ = द्भ्य	dbhya	पद्भ्याम् padbhyām	
द् + र् + य् + अ = द्य	drya	दारिद्र्यम् dāridryam	
न् + त् + य् + अ = न्त्य	ntyā	दन्त्याः dantyāḥ	
न् + त् + र् + अ = न्त्र	ntra	मन्त्रम् mantram	
न् + त् + व् + अ = न्त्य	ntva	सान्त्वनम् sāntvanam	
न् + द् + य् + अ = न्द्य	ndya	अभिवन्द्य abhivandya	
न् + द् + र् + अ = न्द्र	ndra	इन्द्रः indrah	
न् + ध् + य् + अ = न्ध्य	ndhya	सन्ध्या sandhyā	
न् + न् + य् + अ = न्य	nnya	सन्न्यास sannnyāsa	
ब् + ध् + व् + अ = ब्ध्व	bdhva	लब्ध्वा labdhvā	
म् + प् + य् + अ = म्य	mpya	प्रकम्प्य prakampya	
म् + ब् + य् + अ = म्य	mbya	आलम्ब्य ālambya	
र् + घ् + य् + अ = र्घ्य	rghya	अर्घ्यम् arghyam	
र् + ङ् + ग् + अ = र्ङ्ग	rṅga	शार्ङ्गम् śārṅgam	
र् + त् + य् + अ = र्त्य	rtya	धौर्त्यम् dhaurtyam	
र् + ध् + न् + अ = र्ध्न	rdhna	मूर्ध्नि mūrdhni	
र् + म् + य् + अ = र्म्य	rmya	हर्म्यम् harmyam	
र् + ध् + व् + अ = र्ध्व	rdhva	ऊर्ध्व ūrdhva	
र् + ष् + ण् + अ = र्ष	rṣṇa	कार्ष्णिः kārṣṇiḥ	
ल् + क् + य् + अ = ल्क्य	lkya	याज्ञवल्क्य yājñvalkya	
श् + च् + य् + अ = श्य	ścyā	श्रुत ścyuta	
ष् + ट् + य् + अ = ष्य	ṣṭya	वेष्ट्य veṣṭya	
ष् + ट् + र् + अ = ष्ट्र	ṣṭra	ऊष्ट्रः ūṣṭrah	
ष् + ट् + व् + अ = ष्ट्व	ṣṭva	इष्ट्वा iṣṭvā	
ष् + ठ् + य् + अ = ष्ठ	ṣṭhya	ओष्ठ्य oṣṭhya	
स् + त् + य् + अ = स्त्य	stya	अगस्त्य agastya	
स् + त् + र् + अ = स्त्र	stra	शास्त्रम् śāstram	

Section 4

सङ्ख्या Numerals

10

[illegible]

सुभाषितानि

शशिना च निशा निशया च शशी

शशिना निशया च विभाति नभः ।

पयसा कमलं कमलेन पयः

पयसा कमलेन विभाति सरः ॥

शतेषु जायते शरः सहस्रेषु च पण्डितः ।

वक्ता दशसहस्रेषु दाता भवति वा न वा ॥

अन्नदानं परं दानं विद्यादानम् अतः परम् ।

अन्नेन क्षणिका तृप्तिः यावज्जीवं च विद्यया ॥

को देशः कानि मित्राणि कः केलः कौ व्यायागमौ ।

कश्चाहं का च मे शक्तिः इति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥

Word list from Vedanta

आत्मा	शङ्करः	अनुभवम्	पुण्यम्
कृष्णः	अर्जनः	वेद	यजुस्
साम	अध्वर्यु	ऋक्	मन्त्रम्
ब्रह्मन्	मोक्ष	कर्म	क्षेत्रम्
श्रवणम्	सञ्चितकर्म	महेश्वरः	धारिणी
पुरुषार्थः	भक्तिः	मननम्	गृहस्थः
धर्म	आश्रमः	क्षेत्रज्ञः	ब्राह्मणः
विश्वम्	अर्थः	कामः	मृत्युः
निधिध्यासनम्	शास्त्रम्	गीता	उपनिषद्
पुरुषः	एकम्	भगवान्	कर्यम्
ध्यानम्	अग्निः	ऊर्णनाभिः	आपः
अन्नम्	साङ्ख्य	अद्वयम्	मरणम्
जन्म	श्री	जरा	योग
निर्विकल्प	प्रेयस्	कर्मफलम्	पृथिवी
नरः	सन्न्यास	सविकल्प	सूक्ष्म
शरीरम्	वानप्रस्थ	स्थूलः	कारणम्
ईश्वरः	निष्कामः	समाधिः	ओषधि
त्रिगुण	पञ्चभूत	तुरीय	लक्षण
आनन्द	भावना	जगत्	वनस्पतयः
सत्	तेजस्वी	स्वरूप	माया
अविद्या	ब्रह्मचारि	रजस्	तमस्
जीवः	चित्	स्वामि	रविः
यज्ञ	श्रेयस्	सत्त्व	यशस्

परम्	अपरा	अनादि	निधनः
स्वयञ्ज्योतिः	पारायणम्	अध्ययनम्	चित्तशुद्धि
जप	तप	तितिक्षा	उपरति
श्रद्धा	शम	दम	समाधानम्
वैराग्यम्	विवेक	नमः	व्याकरणम्
सम्प्रदाय	सर्ग	स्थिति	लय
प्रलय	सुषुप्ति	स्वप्न	जाग्रत्
विज्ञानमय	मनोमय	पञ्चकोश	अवस्थात्रय
प्राणमय	आनन्दमय	अन्नमय	सार्गम्
कूटस्थ	तटस्थ	स्वरूप	नरकम्
प्रज्ञा	ज्ञानम्	क्षणिक	अभ्यास
क्लेश	दोष	क्षय	दुरित
अक्षरम्	व्यक्तम्	रज्जुसर्प	शुक्तिकारजतम्
वरुण	चन्द्र	सूर्य	तरङ्गम्
इन्द्र	विद्युत्	सांसर	सुखम्
मोह	लोभ	क्रोध	दुःखम्
मद	सहकारि	सम्पत्	व्युत्थानम्
शोधनम्	अभिमानि	विरक्तः	सन्निधानम्
आम्नायः	समाचर	यदृच्छालाभः	वागिन्द्रियम्
आकाशः	भोग्यम्	ऊर्मि	आनन्दभुक्
युक्तिः	बद्धः	तृणम्	युष्मद्
मृत्तिका	लब्ध	उत्कृष्ट	आगमः
ऊर्ध्वम्	यजमानः	अनुशासनम्	विरक्तः
विशेषः	द्वेष	राग	आपेक्षिक

पुष्कल	आकाङ्क्षा	विपर्ययः	साध्यम्
त्वक्	लक्षणम्	मिथ्या	वृत्तिः
साधनम्	युगपत्	अद्वितीयः	उद्गातृ
सत्यम्	उपाधि	तृप्त	त्यागः
इतरेतर्	वाच्यम्	ऋणत्रयम्	उपचारः
मेधाविन्	उत्साहः	खण्डनम्	बाधितम्
विषुद्धसत्त्वः	सत्यसङ्कल्पः	प्रसङ्गः	इत्थम्
करणम्	विवरणम्	उपमा	ऋषिः
अनुपलब्धि	तपति	काण्डः	प्रत्यक्षप्रमाणम्
प्रक्रिया	उपेत	वरणीयम्	प्रतियोगिन्
प्रपञ्चम्	प्रत्यगात्मा	मङ्गलम्	अग्निः
मानवः	प्रजापतिः	प्रमेयम्	सम्पन्नः
अहिंसा	वायुः	प्राणः	आदित्यवर्णः
उत्तरायणम्	विरजः	कृत्स्नम्	देवयानः
इन्धनः	प्रणवः	ज्ञानोदयः	दक्षिणायनम्
ध्यानम्	आधारः	अल्पमेधसः	प्रायणम्
पदम्	प्रायश्चित्तम्	निषिद्धम्	स्मृति
दुर्मनाः	अक्षरम्	श्रुति	सुनिश्चितम्
अधिकारः	गौरवम्	अव्यासः	व्यासः
होता	अद्भुतम्	देवः	पशु
धीरः	विपश्चितः	व्यवहारः	कालः
भूतम्	भवत्	भविष्यत्	पूर्णः

Pick up the words from the word list and write them in the boxes given below

अ				
आ				
इ				
ई				
उ				
ऊ				
ऋ				
ए				
ऐ				
ओ				
औ				
क				
ख				
ग				
घ				
ङ				
च				
छ				
ज				
झ				
ञ				
ट				

ठ				
ड				
ढ				
ण				
त				
थ				
द				
ध				
न				
य				
र				
ल				
व				
श				
ष				
स				
ह				
क्ष				
त्र				
ज्ञ				

Inspirations

Mundakopaniṣad, Part 1 – by Puja Swami Dayananda Saraswati

Taittiriya Bhashya Talks 2012, Anaikatty, Coimbatore by Puja Swami Dayananda Saraswati

Higher Sanskrit grammar by Shri M R Kale.

High School Sanskrit Grammar by Vidvan Srinivasa Deshikachar and Mrs. Prabha Sridhar

Teach Yourself Sanskrit, Varṇamālā, Rashtriya Samskrita samsthan, New Delhi

Sanskrit Level 1 - Published by Sanskrit Academy Bangalore

My Skype students from Portugal - Joana, Mafalda Megre, Mafalda Souza, Catia, Innes and Claudia for whom these lessons were created.

ॐ तत् सत् शुभमस्तु
